

Klaipėdos universitetas
Lietuvos istorijos institutas
Vilniaus universitetas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 27

VILNIUS 2005

Redaktorių kolegija:

Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius ir sudarytojas*)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Rimantas Jankauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Vytautas Kazakevičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas

(*Vilniaus universitetas*)

Evalds Mugurēvičs

(*Latvijos universiteto*

Latvijos istorijos institutas)

Vytautas Urbanavičius

(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vladas Žulkus

(*Klaipėdos universitetas*)

Jurgita Žukauskaitė

(*ats. sekretorė*)

JONIŠKIS XVI–XVIII A.

ERNESTAS VASILIAUSKAS

Joniškio miestas yra įsikūręs centrinėje Žiemgalos lygumos dalyje, Lielupės baseino Sidabros ir Audruvės upelių takoskyroje (1–2 km pločio). V dalimi teka bevardis upelis, kuris įteka į Sidabrą, o R dalimi – Purvės (dar vadinama Klampės, Prudencijos, o 1650 m. komisijos dokumente – Upytės)¹ upelis, kuris įteka į Audruvę. Tarp Sidabros ir Audruvės upelių atstumas siekia 3–4 km. Senoji miesto dalis su bažnyčia yra šių upelių takoskyros aukščiausioje vietoje. Šioje vietoje yra buvęs VII–XII(?) a. žiemgalių kapinynas.

Joniškio miesto istorija sulaukė nemažo istorikų dėmesio. Apie Joniškio urbanistinę raidą XVI–XX a. rašė A. Tyla, A. Miškinis (Tyla, Miškinis, 1981), apie Joniškio miesto istorinę raidą XVI–XVIII a. – V.Kryževičius (Kryževičius, 1991), apie miestiečius XVIII a. – A. Baliulis (Baliulis, 1994), apie prekybą 1616–1795 m. – E. Meilus (Meilus, 1994), XVII–XVIII a. antspaudus – E. Rimša (Rimša, 1990; 1999, p. 246–249). Atskirame leidinyje publikuojamos XVII–XVIII a. Joniškio privilegijos, miesto aktai, sueigų nutarimai (Lietuvos, 1991). Be to, nemažai duomenų apie Joniškį yra apibendrinamojo pobūdžio veikalose apie Lietuvos miestelius XVII–XVIII a. (Kryževičius, 1981; Meilus, 1997). Taip pat yra paskelbtas archeologės A. Šapaitės apibendrinamasis straipsnis apie archeologinius tyrinėjimus Joniškyje 1990–2000 m. (Šapaitė, 2004).

Anot archeologo L. Kviziukevičiaus, iki 2000 m. archeologiškai buvo tyrinėti 64 miestai ir miesteliai, o tai sudaro 22,34% arba 16,44% viso iki XVIII a. pabaigos buvusio jų skaičiaus dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Joniškis pagal ištirtą ir žvalgytą bendrą plotą priskiriamas žemiausiai – 3 grupei (ištirta nuo 5 iki 1000 m²) (Kvizi-

kevičius, 2003, p. 133–134).² Nors tyrinėta buvo daug, tačiau daugumos miestų ir miestelių archeologinė medžiaga nėra skelbta. Yra skelbta didžiujų LDK miestų (Vilniaus (Katalynas, Vaitkevičius, 1995), Kauno (Žalnierių, 1989; Bertašius, Žalnierių, 1988; Balčiūnas, 1999), Klaipėdos (Žulkus, 2002), mažiau – mažesnių miestų (Anykščių (Zabiela, 1998), Kėdainių (Juknevičius, 1995; 2002), Šventosios (Melnikovas, Staniukovičius, Žulkus, Smekalova, 1988), Varnių (Genys; Genienė, Genys, 1999), Žagarės (Vasiliauskas, 2004) ir kt. archeologinė medžiaga.

Apie Joniškį XVI–XVIII a. ikonografinių duomenų nėra. Seniausi ikonografiniai duomenys (fotografijos) yra iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios. Pagal jas galima nustatyti, kiek per Antrajį pasaulinį karą yra nukentėjusi senoji miesto dalis – buvo sugriautas kvartalas tarp Livonijos g. ir bažnyčios (1, 2 pav.) ir Miesto (tuometinės Turgaus) a. P dalis (3, 4 pav.).

Apie buitį, pastatus, gatvių struktūrą nepakankamai gausu ir istorinių šaltinių, tad pagrindinis šaltinis miesto urbanistinėi raidai, miestiečių materialinei kultūrai tirti yra archeologiniai duomenys.

Šiame darbe bus apžvelgta archeologinė medžiaga, sukaupta 1990–2003 m. (5 pav.), nagrinėjama Joniškio miestiečių materialinė kultūra, miestelio kūrimosi pradžios problematika, Joniškio ryšiai su kitais miestais XVII–XVIII a.

Šis tyrimas – bandymas rekonstruoti Joniškio vaizdą XVI–XVIII a., papildyti arba pakoreguoti kai kurias istorikų ir urbanistikos tyrinėtojų išvadas. Pateikiamos išvados ir samprotavimai gali keistis ateityje pasipildžius archeologinei medžiagai.

¹ Tyrinėtojai neteisingai šio upelio pavadinimą iššifravo į Sidabrą (Lietuvos, 1991, p. 66, 187).

² Straipsnyje pateikiami netikslūs 1995 m. tyrinėjimų duomenys – nurodomas 78 m² plotas (Kviziukevičius, 2003, p. 140), tačiau tais metais buvo ištirtas 389,5 m² plotas.

1 pav. Livonijos gatvė apie 1929 m. JIKM. Nr. F 1880.

2 pav. Livonijos gatvė apie 1962 m. JIKM. Nr. PF 248.

3 pav. Vilniaus, Žemaičių ir Miesto aikštės sankryža apie 1931 m. JIKM, neinv.

4 pav. Miesto aikštės vaizdas iš Žemaičių gatvės 1946 m. JIKM. Nr. PF 22.

ARCHEOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai Joniškyje pradėjo 1990 m., kai Kalnelyje dirbusi LII archeologinė ekspedicija (vad. A. Merkevičius) Miesto a. Š dalyje (ties namais 13–15) ištyrė 2x5 m (10 m^2) plotą. Tyrinėjimų metu kultūrinis sluoksnis, datuojamas iki XVII a., neaptiktas (Merkevičius, 1990š).

Tyrinėjimai buvo tesiomi 1992 m. (PRPI, vad. G. Stankevičius), tuo metu buvo tiriamas (ištirtas 17 m^2 plotas) neužstatytas plotas tarp Žemaičių ir Vilniaus g. (šis kvartalas buvo sugriautas 1944 m. – Antrojo pasaulinio karo metu, kur aptiktas XVIII a.–XX a. pradžios užstatymas bei atsitiktiniai XVII a. pabaiga datuojami radiniai (Stankevičius, 1992š).

1993 m. ŠAM (vad. A. Šapaitė) atliko archeologinius žvalgomuosius tyrinėjimus Šiaulių Senojoje g. 1a (ištirtas 3 m^2 plotas), kurių metu konstatuota, kad kultūriniai sluoksniai šioje vietoje yra visiškai suardyti (Šapaitė, 1993š).

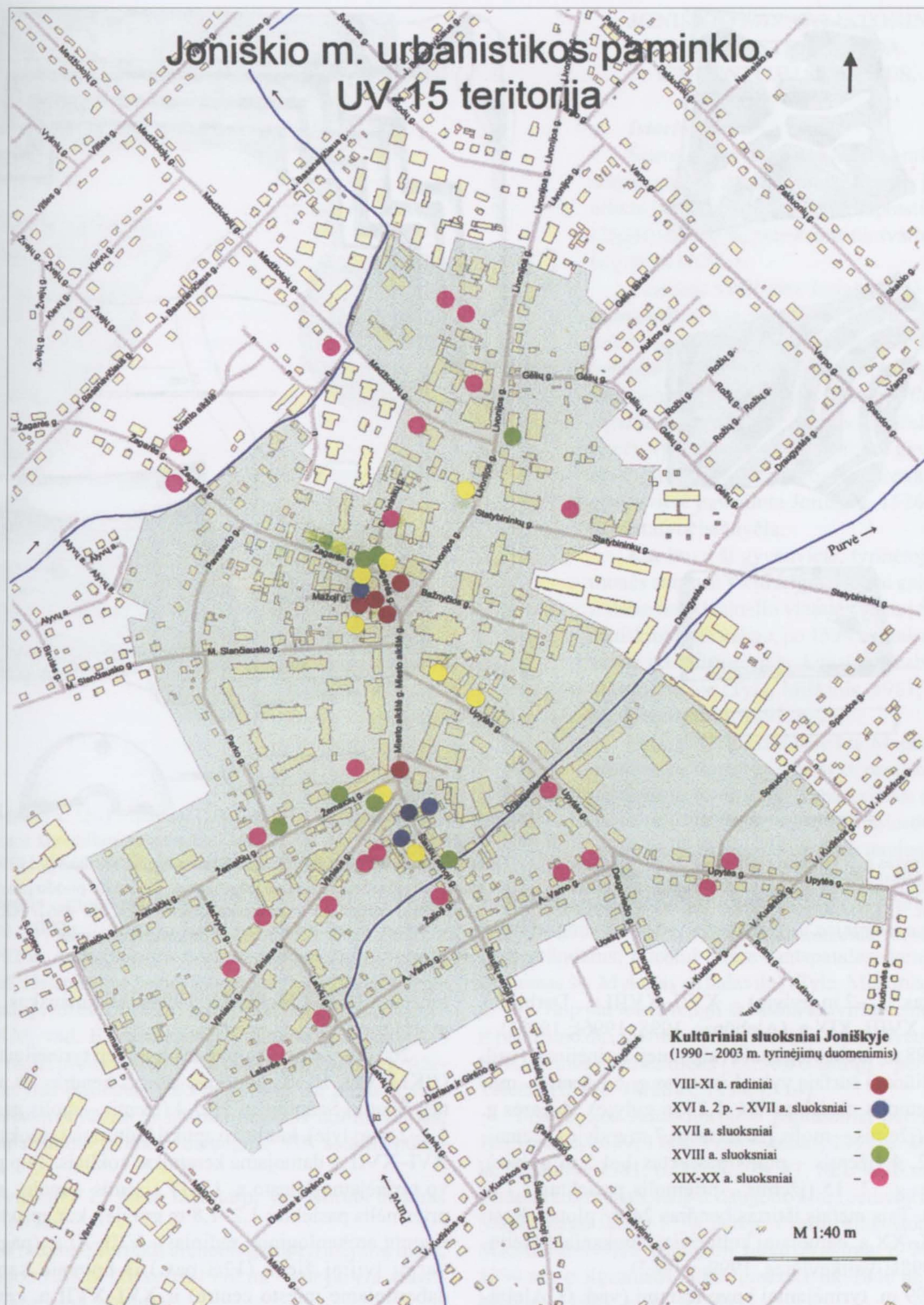
ŠAM (vad. A. Šapaitė) tyrimus tėsė 1994 m., kurių metu Upytės g. 3 (ištirtas 42 m^2 plotas; ižemis – žvyras, molis pasiektais $1,4\text{--}1,5 \text{ m}$ gylyje) aptiktas kultūrinis sluoksnis datuojamas XVII–XVIII a., Upytės g. 7 (ištirtas 11 m^2 plotas; ižemis – smėlis pasiektais $1,35\text{--}1,65 \text{ m}$ gylyje) – XVII–XVIII a. (6 pav.), Livonijos g. 5 (ištirtas 48 m^2 plotas; ižemis – molis, žvyras pasiektais $1,8\text{--}2,2 \text{ m}$ gylyje) – XVII–XVIII a. Kitose vietose aptikti XVIII a. ir vėlesniu laikotarpiu datuojami kultūriniai sluoksniai (Livonijos g. 12 (ištirtas 4 m^2 plotas, ižemis nebuvo pasiekta), Šiaulių Senojoje g. 9 (ištirtas 2 m^2 plotas; $1,3 \text{ m}$ gylyje pradėjo sunktis gruntuinai vandenys, todėl ižemis buvo nepasiekta). Kitose vietose kultūriniai sluoksniai buvo suardyti (Miesto a. 4 (ištirtas $13,5 \text{ m}^2$ plotas, išskasta iki $2,2 \text{ m}$ gylio), Upytės g. 11 (ištirtas $1,2 \text{ m}^2$ plotas; ižemis – molis pasiektais $1,36 \text{ m}$ gylyje) (Šapaitė, 1994š; 1996a).

1995 m. ŠAM (vad. A. Šapaitė) tėsė archeologinius žvalgomuosius tyrinėjimus kasamose trasose tarp Vilniaus g. 1 ir Šiaulių Senojoje g. (ištirtas 252 m^2 plotas; ižemis – žvyras, smėlis, žvyras pasiektais $1\text{--}1,9 \text{ m}$ gylyje) – XVIII–XIX a. (7 pav.), o XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis užfiksotas trasoje tarp Šiaulių Senosios g. namų 1 ir 3. Žagarės g. 24a (ištirtas $16,5 \text{ m}^2$ plotas; ižemis – smėlis, priemolis, molis pasiektais $0,45\text{--}1,2 \text{ m}$ gylyje) – kultūrinį sluoksnį, datuojamą iki XVII a., nerasta, Livonijos g. 7 (ištirtas 30 m^2 plotas; ižemis pasiektais $1,1\text{--}1,2 \text{ m}$ gylyje) kultūriniai sluoksniai suardyti, radinių, datuojamų iki XVII a., nerasta. Trasose tarp Vilniaus ir Žemaičių g. kampo, tarp Miesto a. ir Žemaičių g. kampo, tarp

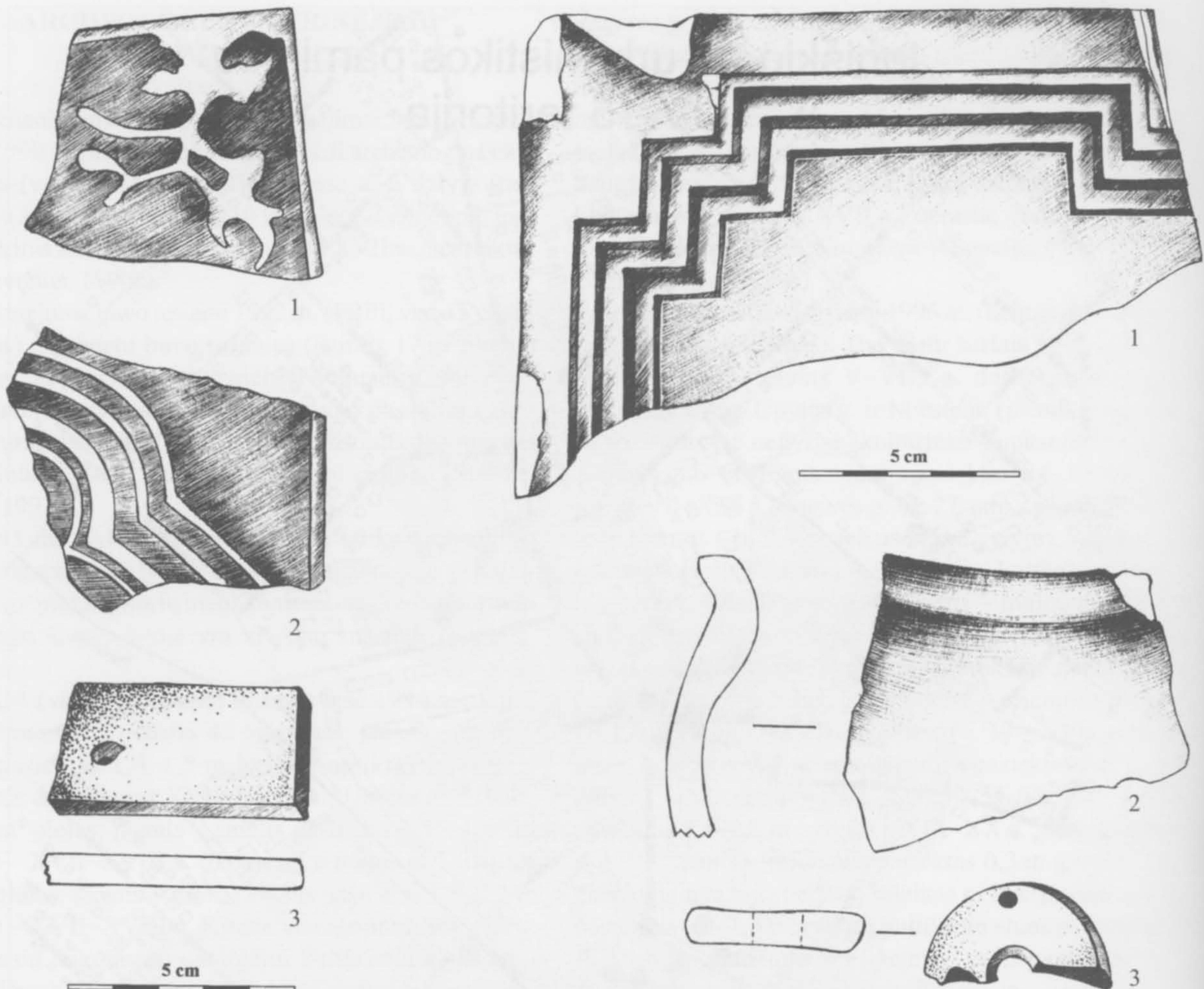
Žagarės g. kampo ir Miesto a. (ištirtas 91 m^2 plotas; ižemis – žvyras, molis pasiektais $1\text{--}1,2 \text{ m}$ gylyje) – kultūrinio sluoksnio, datuojamo iki XVII a., nerasta. Tyrinėjimų metu Miesto a., prie namo 15, aptiktas VII–VIII a. datuojamas kapas (čia buvo papildomai ištirtas 68 m^2 plotas; daugiau kapų ir radinių, kurie leistų datuoti senamiesčio kultūrinį sluoksnį iki XVII a., nerasta; ižemis – smėlis, molis pasiektais $0,6\text{--}1,8 \text{ m}$ gylyje) (Šapaitė, 1995š; 1995–2002š, 1996a; 1996b).

Tyrinėjimai buvo tesiomi 1996 m. (ištirtas $44,5 \text{ m}^2$ plotas) (vad. G. Aleliūnas). Tuo metu šurfais buvo tyrinėta: Miesto a. 15 – rastas V–VIII a. datuojamas kapas (12:2 pav.), tarp Upytės g. ir Miesto a. (ižemis – priemolis pasiektais $0,5 \text{ m}$ gylyje) kultūriniai sluoksniai suardyti, Žagarės g. 6–8 (ižemis – molis pasiektais $1,1\text{--}1,7 \text{ m}$ gylyje) – XVII–XIX a., Žagarės g. 23, 27, tarp Žagarės ir Kranto g. (ižemis – molis pasiektais $0,5 \text{ m}$ gylyje), Kranto g. 6 (ižemis – molis pasiektais $0,3 \text{ m}$ gylyje) kultūrinio sluoksnio nerasta, Medžiotojų g. 1 (ižemis – molis, smėlis pasiektais $0,5\text{--}1,9 \text{ m}$ gylyje) – XIX a., 9 (ižemis – molis pasiektais $0,5 \text{ m}$ gylyje) kultūrinio sluoksnio nerasta, tarp Miesto a. 9 ir Mažosios g. 1 (ižemis – priemolis pasiektais $1,6 \text{ m}$ gylyje) – XVIII a., Miesto a. 17 – XVII a., Upytės g. 12a (ižemis – priemolis, molis pasiektais $1,2\text{--}1,4 \text{ m}$ gylyje) – XIX a., Upytės g. 22a, 30–33 (ižemis – molis pasiektais $0,4\text{--}0,8 \text{ m}$ gylyje) – XIX–XX a., Šiaulių Senoji g. 10 (ižemis – priemolis pasiektais $0,3 \text{ m}$ gylyje) – archeologinių radinių nerasta, Vilniaus g. 15a (ižemis – molis pasiektais $0,9\text{--}1,3 \text{ m}$ gylyje) kultūrinį sluoksnį nerasta, A. Varno g. pradžioje ir 6 (ižemis – molis pasiektais $0,7\text{--}1 \text{ m}$ gylyje) archeologinių radinių nerasta.

1997 m. tyrinėta įvairiose vietose (ištirtas bendras 30 m^2 plotas; vad. G. Aleliūnas): Livonijos g. 7 (ižemis – molis pasiektais $1\text{--}1,2 \text{ m}$ gylyje) – XVIII a., Livonijos g. 4, 15a, 25 (ižemis – molis pasiektais $0,6\text{--}0,9 \text{ m}$ gylyje) – XIX–XX a. arba sluoksniai buvo suardyti, Bažnyčios g., plote tarp Upytės g. ir Miesto a., Upytės g. 3 (ižemis nepasiektais) sluoksniai suardyti, Upytės g. 1 (ižemis – molis pasiektais $0,8 \text{ m}$ gylyje) – XVIII–XIX a., ties Šiaulių Senosios ir A. Varno g. kampe (ižemis nepasiektais) sluoksniai suardyti, M. Slančiausko g. 6, 7 (ižemis – molis pasiektais $0,5\text{--}1,2 \text{ m}$ gylyje) archeologinių radinių nerasta, Žemaičių g. 2 (ižemis – molis pasiektais $1,2\text{--}1,3 \text{ m}$ gylyje) – XIX a., Žemaičių g. 4a (ižemis – molis pasiektais $0,9 \text{ m}$ gylyje) archeologinių radinių nerasta, Miesto a. 1 (ižemis – molis pasiektais $0,9\text{--}1,1 \text{ m}$ gylyje) archeologinių radinių nerasta, Vilniaus g. 16 (ižemis – molis pasiektais $0,8 \text{ m}$ gylyje) archeologinių radinių nerasta. Tais metais buvo tyrinėjama šiluminės trasos vieta (ištirtas bendras 190 m^2 plotas) tarp M. Slančiausko ir Žagarės g. (ižemis – molis

5 pav. Kultūriniai sluoksniai Joniškio mieste (1990–2003 m. tyrinėjimų duomenimis). *E. Vasiliausko brėž.*

6 pav. Upytės g. 7 radiniai (1994 m.): 1–2 – glazūruotų koklių fragmentai, 3 – galastuvo fragmentas (JIKM GEK Nr. 9333/ AR 18:8; 9335/ AR 18:8/1; 9339/ AR 18:11) V. Bardauskaitės pieš.

7 pav. Radiniai, surinkti tarp Šiaulių Senosios g. ir Vilniaus g. 1 (1995 m.): 1 – frontalaus glazūruoto koklio fragmentas, 2 – žiesto puodo pakraštėlis, 3 – akmeninio verpstuko fragmentas (JIKM GEK Nr. 9861/ AR 18:71; 9858/ AR 18:68; 9859/ AR 18:69) V. Bardauskaitės pieš.

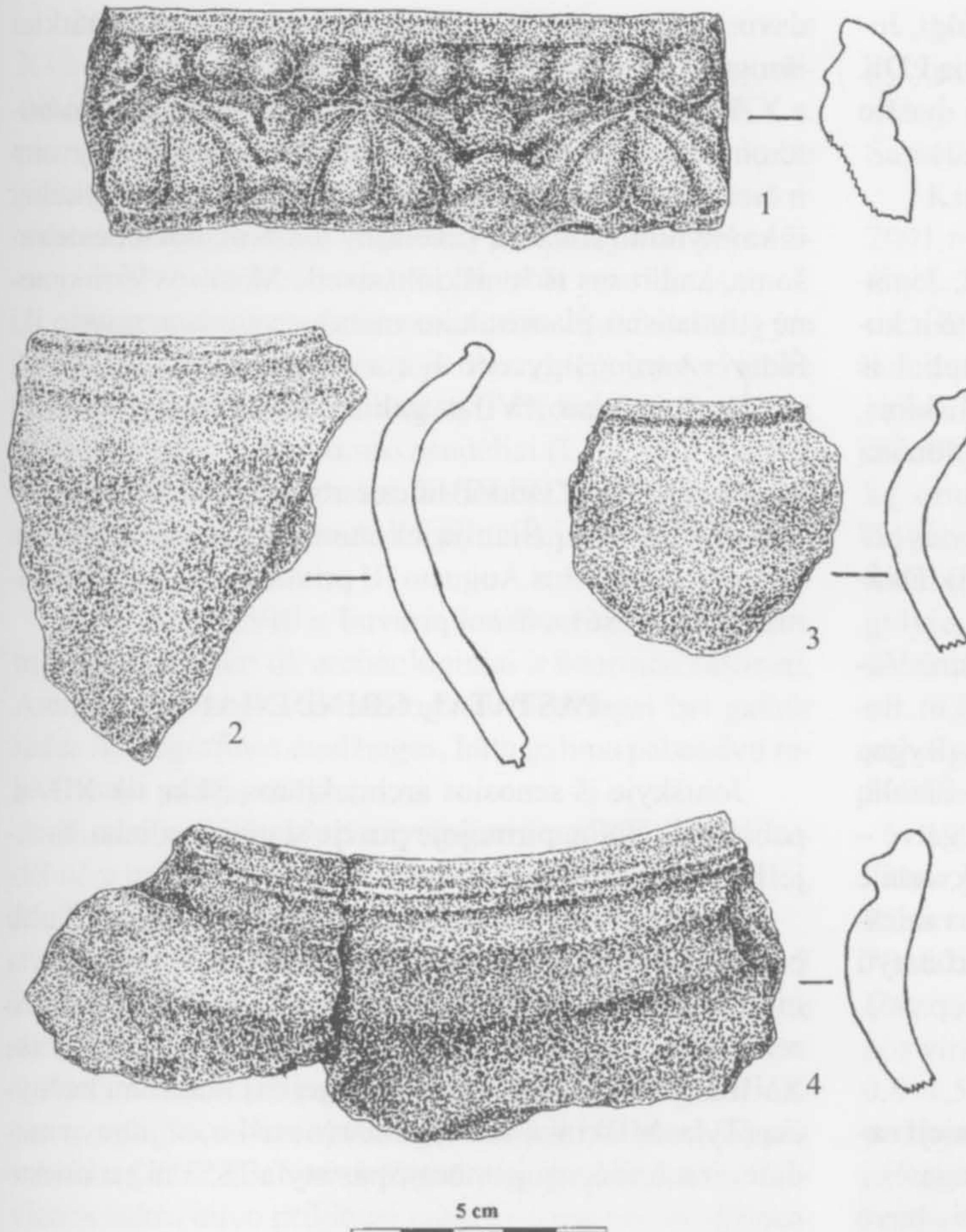
pasiektais 1,2–2 m gylyje) – XVII–XVIII a., Darbininkų g. – XVIII–XIX a. (Aleliūnas, 1998; 1996š; 1997š).

1998 m. archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai (vad. G. Aleliūnas) šurfais vyko Livonijos g. 6 (įžemis – molis, priemolis pasiektais 0,4–1,25 m gylyje), Žagarės g. 10, 12 (įžemis – molis pasiektais 0,7 m gylyje), Žemaičių g. 2, 4 (įžemis – molis pasiektais 1–1,5 m gylyje), Vilniaus g. 11, 15 (įžemis – priemolis pasiektais 1,1 m gylyje). Tais metais ištirtas bendras 24 m² plotas. Rasti XIX–XX a. datuojami kultūriniai sluoksniai (Aleliūnas, 1998š; Vaitkevičius, 1999, p. 462).

1999 m. tyrinėjamai buvo tėsiami (vad. G. Aleliūnas) Žemaičių g. (ištirtas 5 m² plotas; įžemis – molis pasiektais 1,2–1,3 m gylyje). Kultūriniai sluoksniai da-

tuoti XVIII a. (Aleliūnas, 1999š; Baranauskas, 2000, p. 411).

2001 m. archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai vyko (JIKM, vad. E. Vasiliauskas, ištirtas bendras 18 m² plotas) Šiaulių Senojoje g. 1; 2–4 (įžemis – molis pasiektais 1,1–2 m gylyje), kur buvo aptikti kultūriniai sluoksniai su XVI–XVII a. datuojama keramika, kokliais. Taip pat buvo tyrinėjama Miesto a. 15–17 (įžemis – molis, smėlis, priesmėlis pasiektais 1,2–1,8 m gylyje), kur aptikti 2 horizontų archeologiniai radiniai – VIII–XI a. (pagal žalvarinių ivijinių žiedą (12:1 pav.) iš buvusio kapinyno dabartiniame miesto centre) ir XVI–XVII a. keramika (8:2–4 pav.) – sluoksnius skyrė iš akmenų krauti grindiniai. Livonijos g. 3 aptikti XIX–XX a. datuojami sluoks-

8 pav. Miesto a. 15–17 radiniai (2001 m.): 1 – karnizinio koklio fragmentas, 2–4 žiestos keramikos fragmentai (JIKM GEK Nr. 9916/ AR 18:102; 9915/ AR 18:101; 9914/ AR 18:100; 9913/ AR 18:99). H. Ostašenkovo pieš.

niai (įžemis – molis pasiektais 1,25–1,35 m gylyje) (Vasiliauskas, 2002a; 2001ša).

2002 m. archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai susiję su nedidelės apimties žemės kasimo darbais (statant negilių pamatų tvoras ir tiesiant telekomunikacijų linijas) vyko (JIKM, vad. E. Vasiliauskas) Vilniaus g. 7 (įžemis – smėlis, molis pasiektais 0,6–1,31 m gylyje), Laisvės g. (įžemis – žvyras pasiektais 2,05 m gylyje). Jų metu iš viso buvo iškasti 4 šurfai ir ištirtas bendras 6,9 m² plotas. Sluoksniai šiuose plotuose datuojami XIX a. antra puse–XX a.

Iš viso per 13 metų laikotarpį yra ištirtas bendras 930 m² plotas.

Visi radiniai, surinkti archeologinių tyrinėjimų metu, yra saugomi JIKM (išskyrus 1992 m. – kur jie yra saugomi, autorui nėra žinoma).

JONIŠKIO MIESTO ISTORINĖ, URBANISTINĖ RAIDA. GYVENTOJŲ SKAIČIUS.

Istorinė raida

Šiame darbe nėra siekiama aprašyti Joniškio miesto istorinę raidą, nes tai jau yra atlikta istorikų. Norint geriau suprasti archeologinę medžiagą, pateiksime tik svarbiausius istorinius įvykius.

Vilniaus vyskupas Jonas, 1523 m. vizituodamas tuo metu jo valdyto Šiaulių valsčiaus pakraščius, pastebėjo, kad jų gyventojai vis dar buvo pagony ir tebegarbina senuosius dievus (*lucos, bestias, flumina, reptilia venerabantur et loco Numinis colebant*). Vyskupo nurodymu keliose gyvenvietėse įsteigtos parapijos, o viena tokia gyvenvietė pavadinta Joniškiu. 1526 m. joje pastatyta bažnyčia.

Kur buvo ši gyvenvietė, tyrinėtojų nuomonės skiriasi: vieni teigia, kad tai galėjo būti dabartinio Kalnelio vietoje (3 km į ŠV nuo Joniškio) ir tik vėliau, po 1594 m. gaisro, persikelė į dabartinę vietą, kiti – kad dabartinio miesto vietoje (Tyla, Miškinis, 1981, p. 70–72; Kryževičius, 1991, p. 2).

1616 m. Joniškiui suteikta Magdeburgo privilegija. Pagal ją valdovas pasiliuko teisę skirti miestui vaitą. Vaitui buvo leista skirti iš miestiečių lentvaitį, o patiemis miestiečiams rinktis suolininkus, burmistrą ir tarėjus. Miestui buvo leista pasistatyti rotušę, joje vykdyti

teismo procesus ir atlikti kitus reikalus, o prie rotušės turėti turgaus saiką bei kirpyklą ir jų pajamas panaudoti savo reikalams; miestui duotas antspaudas (jame vaizduojamas šv. Mykolas su kalaviju) (Tyla, Miškinis, 1981, p. 74). Taip pat leista rengti savaitinį ketvirtadienio turgų ir patvirtino du „metinius prekymečius – vieną šventos Sofijos, Romos šventės dieną (IX.30), o antrajį – per šventą Valentą (II.14)“ (Meilus, 1994, p. 14).

Privilegijos Joniškiui buvo papildomai patvirtintos 1635, 1650, 1679, 1718, 1736 (Meilus, 1997, p. 162; Tyla, Miškinis, 1981, p. 75, 77, 79, 81, 82). 1776 m. buvo panaikintos miesto, kaip ir daugelio kitų Lietuvos miestų, Magdeburgo teisės ir jis perėjo dvaro priklausomybėn. Miesto savivalda trumpam buvo grąžinta 1791 m. ir 1794 m., o ilgesniam laikui grąžinta tik 1840 m. (Tyla, Miškinis, 1981, p. 86, 87, 91).

Tačiau nors geografinė padėtis buvo gana patogi, Joniškis vis dėlto XVII–XVIII a. neišaugo į didžiausią LDK šiaurinės dalies miestą ir buvo maždaug vienodo dydžio kaip Šiauliai, Skuodas, Biržai (Meilus, 1994, p. 13).

Urbanistinė raida

Bažnyčios konfirmacijos dokumente 1607 m. Joniškis vadinamas miestu, kuriame buvo turgaus aikštė ir keturios gatvės – Upytės, Vokiečių, Žagarės ir kelias iš Užmūšės, Žagarės ir Livonijos. Tyrinėtojai (A. Miškinis, A. Tyla) beveik neabejoja, kad XVII a. pradžioje Joniškį ir Šiaulius jau jungė tiesioginis kelias.

1651 m. inventoriuje minimos šios gatvės: Upytės (27 sodybos), Livonijos (27), Šiaulių (15), Žagarės (3), Dvaro (4) (Tyla, Miškinis, 1981, p. 69–77).

Anot tyrinėtojų A. Tylos ir A. Miškinio, dabartinė Vilniaus g. susiformavo XIX a. viduryje – 1836–1858 m. tiešiant Rygos–Tilžės plentą. Joniškio–Mintaujos–Rygos krypčiai panaudota senoji Livonijos g., o Joniškio–Šiaulių krypčiai ne Šiaulių Senoji g., o suformuota nauja gatvė – dabartinė Vilniaus g. Tada ir galėjo šiame miesto kvartale atsirasti sudėtinga, dirbtinė ir nebūdinga Lietuvos miestams ir miesteliams gatvių sankryža, nepatogūs užstatyti trikampiai kvartalai (3 pav.) (Tyla, Miškinis, 1981, p. 95).

Gyventojų skaičius

1639 m. miestiečiams priklausė 175 gyvenamieji namai, tuo tarpu Šiaulių miestiečiams – 120 namų, Žagarės – 110, Radviliškio – 40. Vadinas, tuo laiku Joniškis buvo didžiausias Šiaulių ekonomijos miestas, gerokai pralenkės net ekonomijos centrą.

Sprendžiant pagal 1649 m. inventoriuje nurodytą apgyventų 183 (26 ¾ Turgaus a., 156 ¼ gatvėse) sklypų skaičių ir skaičiuojant šeimoje po 6–7 žmones, Joniškyje gyveno apie 1050–1225 žmones. Tuo metu mieste buvo 179 smuklės, 30 amatininkų ir 30 „kamarninkų“.

1783 m. Joniškyje užfiksotas 941 gyventojas. Ir tuo laiku tai dar buvo didžiausias Šiaulių ekonomijos miestas (Šiauliuose 1783 m. gyveno tik 550 žmonių) (Tyla, Miškinis, 1981, p. 75, 76, 87, 92).

Pasak V. Kryževičiaus, 1789 m. Joniškyje gyveno maždaug pusė Šiaulių ekonomijos miestiečių šeimų. Tuo metu ekonomijoje gyveno apie 400 miestiečių šeimų: Šiauliuose – 107, Gruzdžiuose – 31, Žagarėje – 78, o Joniškyje – 185 (Kryževičius, 1991, Nr. 55, p. 2).

Apie 1800 m. mieste yra fiksujami 208 dūmai su 1098 gyventojais.

Taigi per visą XVII a. vidurio–XVIII a. laikotarpį mieste buvo panašus gyventojų skaičius, kuris sumažė-

davo per karus, marus, tačiau niekada nebuvo smarkiai išaugės (Tyla, Miškinis, 1981, p. 92).

Tai, kad XVII a. pabaigoje Joniškyje yra minimi liuteronų maldos namai, leidžia manyti, jog mieste gyveno ir šios tikybos bendruomenė. Ją turėjo sudaryti atvykėliai iš kaimyninio Kuršo ir Livonijos. 1736 m. dokumente rašoma, kad rusus iš Joniškio išsivedė Maskvos kariuomenė (tikriausiai Šiaurės karo metu) – vadinas, mieste iki Šiaurės karo (?) gyveno ši etninė grupė (Baliulis, 1994, p. 35). Taigi nuo XVII a. galima kalbėti apie *polietninį* miestą.

Nuo XVIII a. vidurio mieste atsirado nauja etninė grupė – žydai. Jie į Šiaulių ekonomiją pradėjo keltis po 1736 m. paskelbtos Augusto III privilegijos (Tyla, Miškinis, 1981, p. 86).

PASTATAI, GRINDINIAI

Joniškyje iš senosios architektūros išlikę tik XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje statyti mediniai, fachjerkiniai ir mūriniai pastatai.

Iš svarbesnių Joniškio miesto visuomeninių ir kulto pastatų XVII–XVIII a. reikia paminėti 1626 m. statytą mūrinę renesansinę halinę vienabokštę bažnyčią (ji buvo rekonstruota 1895–1901 m.) (Cibulskas, 2000), iki XVII a. pabaigos pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčią (Tyla, Miškinis, 1981, p. 80) (neaišku, ar ji buvo medinė, ar mūrinė, nauja mūrinė pastatyta 1853 m.) ir miesto rotušę.

Rašytinių šaltinių apie rotušę nėra gausu. Yra žinoma, kad ji sudegė 1748 m. ir 1753 m. 1755 m. Grabnyčių sueigoje rašoma, kad ieškoma meistro jai statyti, kad rotušei reikia daugiau rastų ir kiekvienas įpareigojamas, kad atvežtų iš savo miško po 4 rastus nuo valako (Tyla, Miškinis, 1981, p. 85, 86; Lietuvos, 1991, p. 222). Kitoje – 1758 m. Grabnyčių sueigoje nurodoma, kad rotušei reikia atvežti keturių sieksnių³ 24 rastus pagal meistro nurodytus matmenis. Taip pat toje pačioje sueigoje yra nurodoma, kad joje buvo krautuvės, kurios būdavo išnuomojamos (Lietuvos, 1991, p. 224). 1755 m. dokumente nurodoma, kad ji buvo „dviejų galų su bokštū“, o šalia jos – 7 parduotuvės. Prieš gaisrą ir po jo atstatytoje rotušėje buvo kalėjimas ir prekybos patalpos. Sena dviaukštė rotušė yra minima XVIII a. 7 dešimtmetyje (Tyla, Miškinis, 1981, p. 86, 91). 1650 m. komisijos dokumente rašoma, kad už surinktus mokesčius už tiltų nuomą per Upytę Upytės ir Šiaulių vieškeliais rotušėje turi būti įrengtas laikrodis (Lietuvos, 1991, p. 187). Taigi aišku, kad ji XVII–XVIII a. buvo medinė.

³ Tuo metu sieksnis sudarė 6 pėdas, o didysis – 9 pėdas, atitinkamai 1,85 m ir 2,80 m.

Nedaug išliko ikonografinės medžiagos apie Lietuvos XVI–XVIII a. medinę statybą. Apie kaimo ir miesto medinę architektūrą yra duomenų tik iš XIX a. vidurio–XX a. pirmosios pusės (Lainauskienė, 2002), apie dvarų ir kulto pastatus – iš XVIII–XIX a. (Puodžiukienė, 2002; Jankevičienė, 2002), tad šių duomenų panaudojimas rekonstruojant XVI–XVII a. miestelių pastatus yra ribotas.

Daugiau duomenų apie medinę miestų architektūrą yra kaimyninės Latvijos teritorijoje. Pvz., Liepojoje yra išlikę XVII a. pabaigoje–XVIII a. statyti mediniai gyvenamieji pastatai ir prekybiniai uosto sandėliai (Lancmanis, 1983, p. 36–39, 41–42). Nemažai XVIII–XIX a. pradžios medinių pastatų yra užfiksuota kaimyniniame Kurše (Jansons, 1982).

Apie XVI–XVIII a. buvusią Joniškio architektūrą duomenų gali suteikti tik archeologiniai ir istoriniai šaltiniai. Ateityje susikaupus archeologinei medžiagai bei galbūt radus ikonografinės medžiagos, būtų galima pabandyti rekonstruoti senąją statybą.

Kadangi iki šiol buvo tyrinėjami nedideli plotai, todėl nėra pakankamai duomenų apie senąją XVI–XVIII a. Joniškio statybą.

Sudegusio pastato liekanos aptiktos Upytės g. namo 3 kieme (1994 m.), plote 4, 70 cm gylyje – čia buvo prikritę sudegusių lentų, žemėje buvo daug angliukų. Netoli dabar stovinčio namo rasta pamatinį 20x15x15x cm dydžio akmenų, aplink kuriuos surinkta keramikos (14 pav.), čerpių ir koklių (22:2; 23:2 pav.) fragmentų, gyvulių kaulų. Prie vienos šukės buvo prikibusi moneta – varinis Jono Kazimiero šilingas. Statybiniam lauze aptikta XVI a. pabaigos–XVII a. koklio su apkausto ornamentu dalis (20:1 pav.). Remiantis radiniais, pastatas datuotas XVII a. Virš pastato, 40 cm gylyje, buvo 12x10x10 cm dydžio akmenų grindinys (Šapaitė, 1994š, p. 6–7; 2004, p. 50).

Pamatiniai akmenys (20x30x15 cm dydžio) rasti prie Livonijos g. namo 5 (1994 m.), plote 1. Jų užfiksuota 1,4–1,5 m gylyje, o netoli ese 1,6 m gylyje – 20x15x10 cm dydžio akmenų grindinio fragmentas. Pagal keramiką ir koklius sluoksniai datuojami XVII–XVIII a. (Šapaitė, 1994š, p. 3; 2004, p. 50).

Medinio ūkinės paskirties pastato liekanų buvo rasta kasamos trasos vietoje, prie Vilniaus g. namo 1 (1995 m.), plote 3. Ištirtos 1,7x0,8 m dydžio jo liekanos. Pastato liekanos buvo 0,8 m aukščio. Pastatas orientuotas ŠR–PV kryptimi. Archeologė A. Šapaitė jį datavo XVIII–XIX a. (Šapaitė, 1995–2002š, p. 5, 7).

Netoli nuo Žagarės g. namo 6 (1996 m.) iškastame 2 m² dydžio šurfe 6, 0,6–1,3 m gylyje, taip pat rasta vieniu pamatiniu 60x70x60 cm dydžio akmenų, XVII–XVIII a. keramikos. Ižemis – molis pasiektais 1,7 m gylyje (Aleliūnas, 1996š, p. 6; Šapaitė, 2004, p. 50).

Miesto a. namo 17 kieme šurfe 10 (1996 m.), 0,9 m gylyje, buvo pasiekti pamatai iš 20x30x20 cm dydžio akmenų. Ižemis nebuvo pasiekta (Aleliūnas, 1996š, p. 8; Šapaitė, 2004, p. 50).

Kitų pastatų (2 pamatum) liekanos buvo aptiktos 2001 m. archeologinių žvalgymų Šiaulių Senosios g. namų 1, 2–4 kiemuose. Šiaulių Senosios g. namo 2–4 kieme (šurfe 1), kv. A 2, 1,6 m gylyje, atsidengė pamatai, sukrauti iš 10x9, 16x26, 22x28 cm dydžio akmenų, tarp jų buvo plytų nuolaužų. Pamatai buvo apie 80 cm pločio. Pagal rastą žiesto glazūruoto oksidacino puodo šukę, ornamentuotą bangelės ornamentu ir horizontaliomis linijomis, pamatai datuojami XVI a. pabaiga–XVII a. Šiaulių Senosios g. namo 1 kieme (šurfas 2), 1,3–1,5 m gylyje, aptikti iš akmenų (nuo 20x30 iki 35x55 cm dydžio) sudėti pastato pamatai. Pamatai ėjo PR–ŠV kryptimi. Pagal rastą keramiką pamatai datuojami XVI a. pabaiga–XVII a. (Vasiliauskas, 2002a, p. 225–226; 2001šc; 2001šd).

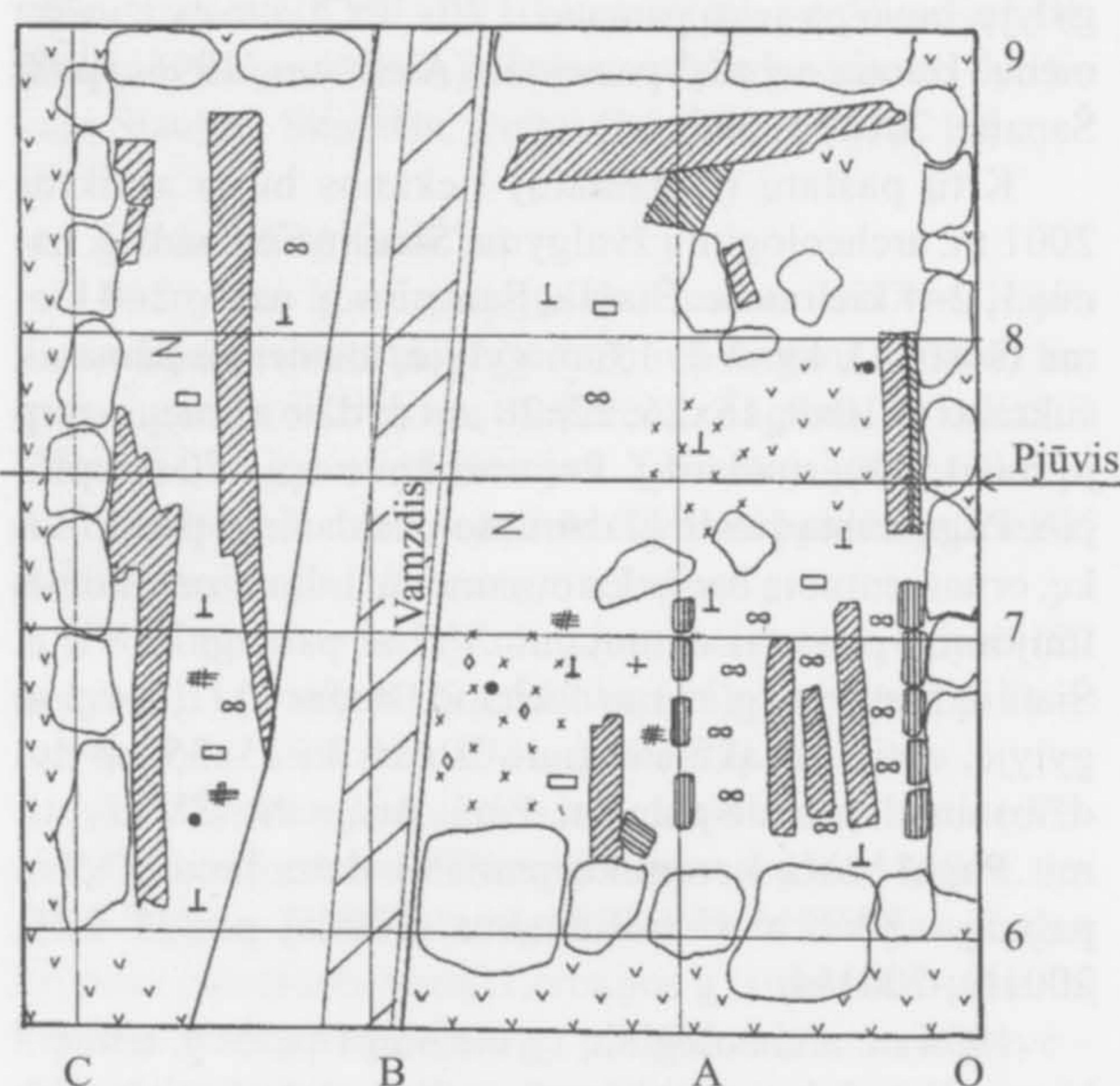
1994 m. archeologinių tyrinėjimų Upytės g. namo 3 kieme, plote 2, buvo aptiktas rūsys (9 pav.). Jo dydis 2x2 m. Rūsio sienos buvo sudėtos iš neskaldytų 20x40x30, 70x60x40 cm ir panašaus dydžio nesurištu akmenų. Tarpusose tarp akmenų buvo kietas molis (10 pav.). P sie nos viršutinė dalis buvo suardyta. Palei rūsio R sieną, už 0,8–1,5 m nuo ŠR kampo, 0,4–1,1 m gylyje, buvo laiptai, padaryti iš horizontaliai ir vertikaliai sudėtų gulscių lentų, jų ilgis 50 ir 70 cm. Išliko apatinė laiptų pakopa ir 2 vertikalios viršutinių pakopų lentos (11 pav.). Ižemis – geltonas molis buvo pasiektais 1,4–1,5 m gylyje. Rūsyje rasta keramikos (16 pav.), koklių (20:2; 22:1, 23:1, 4; 24 pav.), čerpių fragmentų, monetų (dvie jų buvo 1743 m. Rusijos varinės dengos), varinė saga, dekoruota šešiakampės žvaigždės ornamentu (13:2 pav.) (Šapaitė, 1994š, p. 4–5; 1996a, p. 268; 2004, p. 50). Rūsys pagal šiuos radinius datuojamas XVIII a. viduriu.

Apie naudotas statybinės medžiagas liudija archeologinių tyrinėjimų metu aptiktas statybinis laužas – molinių čerpių ir plytų fragmentai, geležinės kaltinės vynys. Kol kas nerasta sveikų plytų. Pavyko nustatyti tik keleto plotų ir storij – 6x?x?, 7x?x?, 6x12,2x?, 7x15,4x?, 6,3x15,3x? cm. Koklių radiniai rodo, kad pastatai buvo šildomi koklinėmis krosnimis. Jų statyboje naudoti įvairių formų ir dekoro kokliai.

Negausūs yra ir XVII a. pabaigos–XVIII a. rašytiniai šaltiniai apie Joniškio miesto sklypus, juose esančius pastatus ir jų architektūrą.

1691 m. Joniškio miesto nuostatuose rašoma, kad žmonės gyvena namuose šiaudiniai stogais, o dažnai namas stovi prie namo. Tuose pačiuose nuostatuose reikalaujama, kad norint apsaugoti nuo gaisrų, stogai turi būti

P 2, gylis 1,1 m

velėna

šaligatvio plytelė

asfaltas

sumaišyta žemė

pilka žemė

ruda žemė

juoda žemė

priemolis

šlynas

perdegusi žemė

sutrėšusi mediena

smėlis

žvyras

maišytas molis

molis

angliukai

akmuo

plytos nuolauža

lenta

kuolas

čerpė

koklis

perdegės priemolis

šukė

M 1:20

0 0,5 m

gyvulio kaulas

sukorodavusio vario trupiniai

pakulos

audinio liekana

moneta

saga

balta detalė

9 pav. XVIII a. vidurio rūsio liekanos Upytės g. 3 (plotas Nr. 2, 1994 m.) (Šapaitė, 1994š.). A. Šapaitės brėž.

dengti storlentėmis arba čerpėmis (Lietuvos, 1991, p. 193). Tai rodytų, kad tik turtingesnių miestiečių stogai buvo dengti čerpėmis, kurių liekanų rasta kasinėjant įvairiose miesto vietose.

1725 m. Baltramiejaus Bošinsko testamente nurodoma, kad jo sklype yra gyvenamasis namas, Jame buvo seklyčia, priešais ją – virtuvė, viduryje – priemenė, antroje namo pusėje taip pat buvo virtuvė su kamara ir trisieniu (taigi namas buvo dviejų galų). Tame pačiame sklype stovėjo numas gyvuliams, 2 svirnai, sklypo gale buvo jauja su klojimu, daržinė su trisieniu.

Miestietės Valenčienės pastatai išvardyti 1736 m. Pirmiausia minima seklyčia su dviem langais ir trečiu nedideliu langeliu; joje buvo sena krosnis, durys su vyriais, du

geri suolai prie krosnies ir du suoliukai. Priemenės durys buvo su vyriais ir stovėjo spinta, rakinama gera spyna, 3 kubilai daržovėms, virtuvėje buvo dvejos girnos, vienas didelis langas, o kitas – mažas, vienas stalas. Gale virtuvės stovėjo apgriuvusi kamara, joje buvo dar geros durys su spyna. Už kamaros buvo prastas griūvantis namas, apgriuvęs namelis su geromis durimis ir spyna, seni tvarteliai, du geri svirnai su vyriais, aruodais, 3 kubilais; taip pat stovėjo sena pirtis, jauja su grepymu, kurio gale buvo trisienis. Be to, buvo dvi daržinės ir numas (Baliulis, 1994, p. 40–41).

1793 m. mokytojas Šulcas savo atsiminimuose rašo, kad „Visi namai mediniai, fasadais atgręžti į gatvę, nė ženklo akmens ar plytų. Visi vienaaukščiai, prakiurusiais

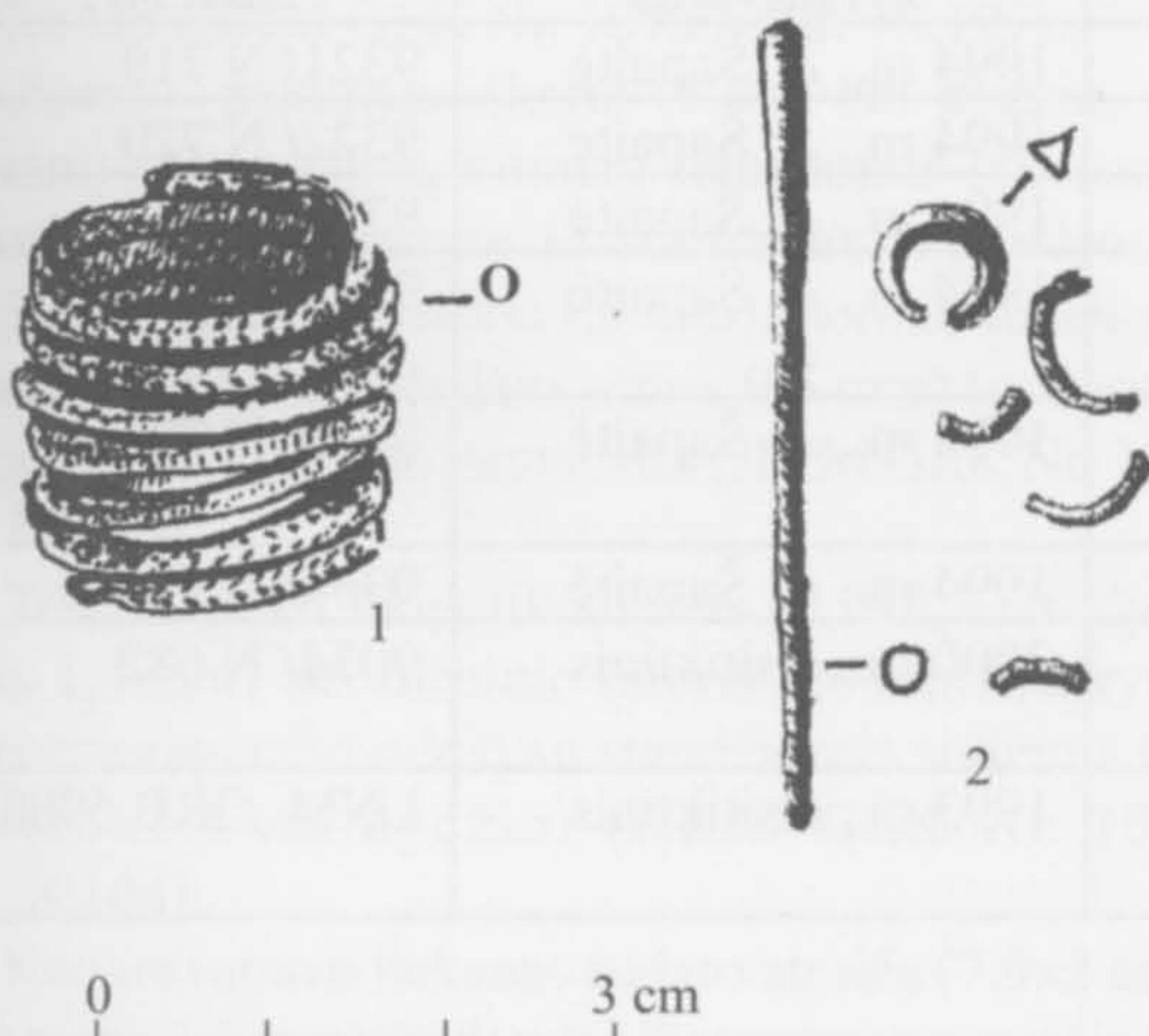
10 pav. XVIII a. vidurio rūsio liekanos – sienos, statytos iš akmenų (Upytės g. 3, plotas 2, 1994 m.) (Šapaitė, 1994š).

A. Šapaitės nuotr.

šiaudiniai stogais. Ant kai kurių klojimų mačiau tik stogų likučius“ (Kraštas, 1983, p. 93).

Taigi Joniškyje iki pat XIX a. pradžios vyravo medinė architektūra. Be mūrinės bažnyčios, iš mūrinių pastatų galima paminėti 1619 m. statytą mūrinę plytinę špitolę, 1740 m. minimą mūrinę alinę, 1786 m. pastatyta 2 galų mūrinę paštą (Tyla, Miškinis, 1981, p. 74, 83, 91).

Archeologinių žvalgomujų tyrinėjimų metu sukaupta duomenų ir apie akmeninius grindinius. Vienas buvo aptiktas 1994 m. Upytės g. namo 3 kieme, plote 4, 0,4 m gylyje. Jis buvo iš 12x10x10 cm dydžio akmenų, po juo – kultūrinis sluoksnis su XVII–XVIII a. keramika (Šapaitė, 1994š, p. 6–7).

12 pav. Žalvariniai geležies amžiaus radiniai (Miesto a. 15, 1996, 2001 m.): 1 – ivijinis žiedas, 2 – smeigtuko ir grandinėlės fragmentai (JIKM GEK Nr. 9912/ AR 17:5; 9346/ 17:4). L. Kurlytės-Šlepavičienės, V. Žukienės pieš.

11 pav. XVIII a. vidurio rūsio liekanos – laiptai, 0,4–1,1 m gylis (Upytės g. 3, plotas 2, 1994 m.) (Šapaitė, 1994š).

A. Šapaitės nuotr.

1996 m. Miesto a. namo 17 kieme, šurfe 11, 1 m gylyje, aptiktas iš 10x15x10 cm dydžio akmenų krautas grindinys, virš kurio rasta XVII–XVIII a. keramikos. Po juo buvo dar vienas sluoksnis su XVII a. šukėmis, jis tėsesi iki 1,4 m gylio (Aleliūnas, 1996š, p. 8).

Kiti grindiniai rasti 2001 m. tyrinėjimų metu – Miesto a. namų 15 kieme. šurfe 3, 1,05–1,2 m gylyje, grindinys buvo krautas iš 15x18–30x40 cm dydžio akmenų, o po juo buvo maišytas su žemėm molis. Sluoksnyje rastas VIII–XI a. žalvarinis ivijinis žiedas (12:1 pav.). Ižemis – molis pasiektais 1,4 m gylyje. Šurfe 4 grindinys aptiktas 0,8 m gylyje. Jis buvo krautas iš 15x20–30x40 cm dydžio akmenų. Po juo buvo maišytas su žemėm molis, ižemis – molis pasiektais 1,2 m gylyje. Šie grindiniai pagal rastą keramiką yra datuojami XVI–XVII a. (8:2–4 pav.) (Vasiliauskas, 2002a, p. 225–226; 2001b, p. 3–4).

RADINIAI

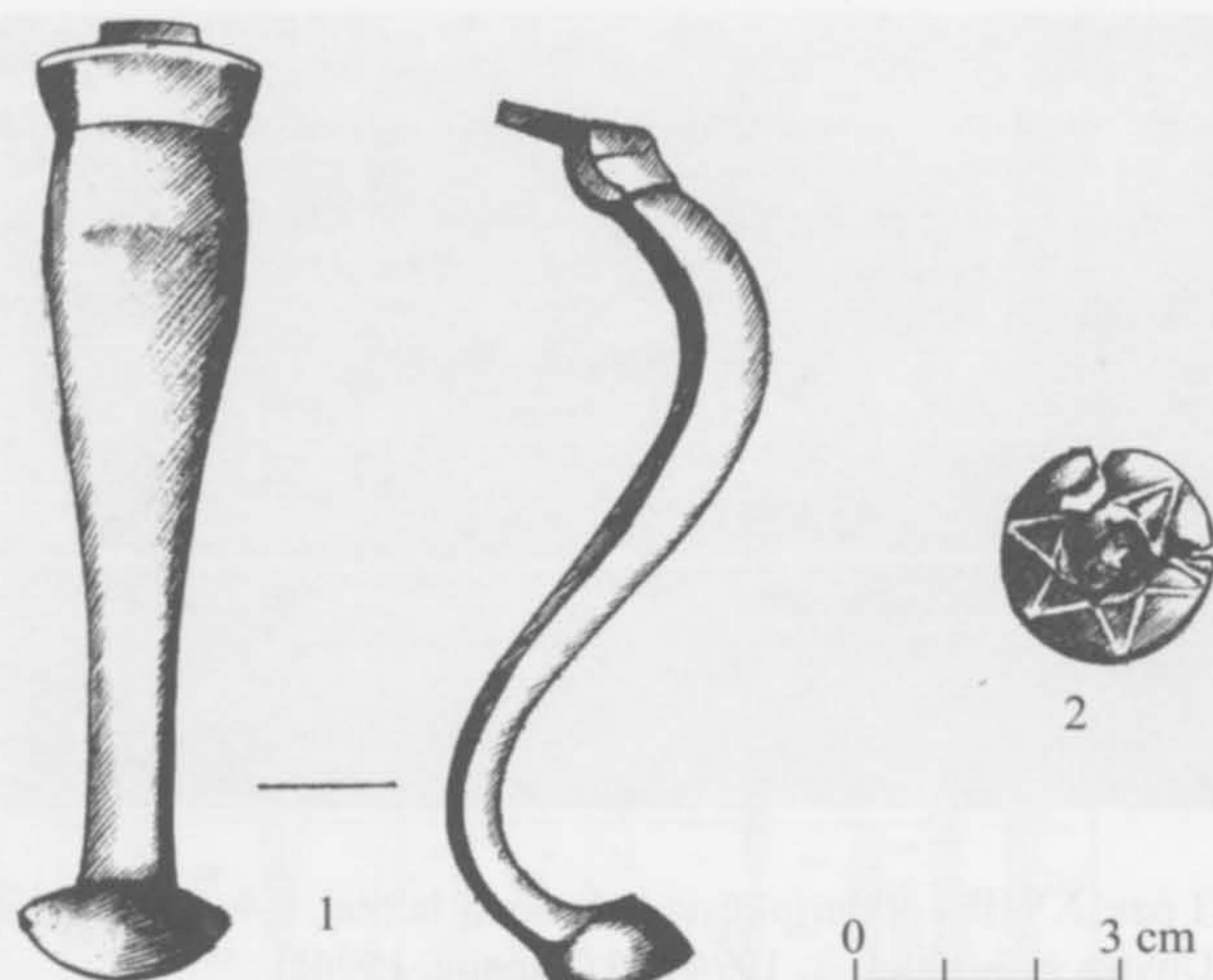
Radiniai Joniškio mieste yra skiriami į 2 horizontus – geležies amžiaus ir laikotarpi po XVI a.

Duomenys apie *geležies amžiaus* radinius (VII–VIII a.) Joniškyje yra skelbti (Šapaitė, 2004, p. 50–52). Apibūdinsime tik 2001 m. tyrinėjimų Miesto a. namo 15 kieme rastą naują dirbinį.

Tai žalvarinis *ivijinis žiedas*. Jis 7 apviju, lankelis – pusiau apvalaus pjūvio, išorinėje pusėje ornamentuotas įkypom įkartelėm (12:1 pav.). Lankelio storis 2–3 mm, žiedo aukštis – 1,8 cm. Ivijiniai žiedai datuojami VIII–XII a. (Vasiliauskas, 2001b, p. 347).

XVII–XVIII a. datuojamų individualių radinių rasta nedaug. Juos apžvelgsime atskirai.

Rastas stačiakampio formos akmeninis juodos spalvos **galastuvas** su skyle. Jo galas buvo nulūžęs (6:3 pav.), dydis – 5,2x2,8x0,65 cm.

13 pav. Žalvarinė profiliuota rankenėlė ir saga (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9871/ AR 18:77; 10178/ AR 18:103). *V. Bardauskaitės* pieš.

Verpstukas (pusė) pagamintas iš rausvo granito, ne visai lygiu paviršiumi. Vienoje jo pusėje 2 mm nuo krašto yra išgręžta 0,45 cm skersmens ir 0,4 cm gylio duobutė. Jo skersmuo – 4 cm, storis – 0,8 cm, skylės skersmuo – 1 cm (7:3 pav.).

Titnaginis šautuvo **skiltuvas** yra trapezijos formos, retušuotais kraštais (JIKM GEK Nr. 9327). Jo dydis – 3x2,9x1,75 cm.

Varinė **rankenėlė** yra profiliuota, ištęstos S raidės formos, platėja pagrindo link (13:1 pav.). Dydis – 10,4x2,2x1,1 cm. Datuojama XVIII a.

Akmeninės **plokštelės** fragmentas rastas vienas (JIKM GEK Nr. 9896/ AR 18:76). Jos dydis – 6,1x4,4x0,4 cm. Tikriausiai tai grifelinės lentelės fragmentas.

XVIII a. viduriu datuojamame rūsyje rasta varinė **saga** su nulūžusia kilpute. Jos viršutinėje dalyje yra įbrėžta šešiakampė žvaigždė (13:2 pav.). Jos skersmuo – 2,2 cm, storis – 1 cm.

Svarbi radinių grupė datuojant kultūrinius sluoksnius bei nagrinėjant Joniškio piniginę apyvartą, prekybinius ryšius yra **monetas**. Didžiąją dalį duomenų apie jas sudaro lobiai, kelios monetos yra rastos archeologinių tyrinėjimų metu ir tik viena – atsitiktinai (Vasiliauskas, 2001a). Duomenys apie pavienes monetas yra pateikiami lentelėje.⁴

Taip pat mieste buvo rasti XVI–XVII a. monetų lobiai. Duomenys apie juos yra skelbti (Ivanauskas, 1995, p. 28, 85, 199, 220).

Viename jų rasta Prūsijos Alberto grašių (1530(2), 1531, 1532, 1533, 1534(2), 1537(3), 1540, 1541 m.) (dvaro arklidės).

Kitame – Danijos Kristijono IV markė (1617 m.), Lenkijos Zigmanto Vazos III grašių (1610 m.), pusantrokų (1619, 1620, 1623, 1624 m. – iš viso 11), Lietuvos dvidenarių (1611, 1620(2) m.), šilingų (1618, 1619, 1623,

1 lentelė. XVI–XVII a. monetos, rastos Joniškio mieste.

Eil. Nr.	Moneta	Radimo vieta	Radimo metai, tyrinėtojas	JIKM GEK Nr. / Inv. Nr.
1.	Denga, Rusija, 1743 m.	Upytės g. 3, plotas 2	1994 m., A. Šapaitė	9321/ N 719
2.	?	Upytės g. 3, plotas 2	1994 m., A. Šapaitė	9322/ N 720
3.	Denga, Rusija, 1743 m.	Upytės g. 3, plotas 2	1994 m., A. Šapaitė	9323/ N 721
4.	Erė, Švedija, Karolis XI, 168? m. ⁵	Upytės g. 3, plotas 3	1994 m., A. Šapaitė	9328/ N 722
5.	Šilingas, ?, Jonas Kazimieras, 165? m.		1994 m., A. Šapaitė	9329/ N 723
6.	?	Upytės g. 7, šurfas 1	1994 m., A. Šapaitė	9334/ N 724
7.	Šilingas, Lietuva, Jonas Kazimieras, 165? m.	A. Varno g. 5	2000 m., atsitiktinis	9074/ N 682
8.	Erė, Švedija, Karolis XI, 1694 m.	Žemaičių g.	1993 m., atsitiktinis	LNM, GRB 59883

⁴ Darbe pateikiami duomenys iš JIKM. ŠAM pavienių monetų, rastų Joniškyje, nėra saugoma – informaciją suteikė ŠAM Istorijos skyriaus specialistas S. Bieliauskas. Viena yra saugoma LNM. Informacijos suteikė Numizmatikos skyriaus vedėja D. Grimalauskaitė, už ką autorius ir dėkoja.

⁵ Kai buvo rasta ši moneta, jos priklausomybė nebuvo nustatyta (Šapaitė, 1994š, p. 12, R.s. Nr. 21). Tai pavyko atlikti tyrinėjimų metu surinktas monetos konservavus LNM RC. Monetą nustatė LNM Numizmatikos skyriaus specialistas E. Remecas. Autorius dėkoja už suteiktą informaciją.

1624 m. – iš viso 13), Prūsijos Georgo Vilhelmo pusantrokas (1625 m.), ortų (1622, 1623 m.), Rygos Zigmanto Vazos šilingų (1617, 1618, 1619, 1620, 1621 m. – iš viso 25); Gustavo Adolfo šilingų (1621, 1624, 1625 m. – iš viso 20), pusantrokų (1623, 1624 m. – iš viso 4).

Trečiame – Ispanijos Nyderlandų Alberto, Elžbietos, Pilypo IV, Karolio II 66 patagonų, 16 puspatagonių ir patagonų ketvirčių, 15 suvienytų Nyderlandų riksdalderių ir sidabrinių dukatų, pusriksdalderis, 8 Liežo dukatonai, 2 Prancūzijos Liudviko XIV pusės ekiu vertės monetos. Monetų datos buvo nuo 1612 m. iki 1698 m.

Ketvirtą sudarė XVII a. pabaigos monetos (Ivanauskas, 1995, p. 28, 85, 199, 220).

Odinis apavas

Batsiuvių cechas Joniškyje buvo įkurtas 1617 m. Ši privilegija buvo konfirmuota 1618 m.; ja leista gaminti ir laisvai pardavinėti batus tik cecho nariams (Tyla, Miškinis, 1981, p. 74; Lietuvos, 1991, p. 145–147).

Ikonografinių duomenų apie XVI–XVIII a. joniškiečių apavą nėra. Pagrindinis šaltinis jų formoms, odos išdirbimui nustatyti lieka archeologiniai duomenys, tačiau jie apie XVI–XVIII a. joniškiečių odinį apavą yra labai skurdūs. Jie pradėti rinkti tik 2001 m., kai archeologinių žvalgomujų tyrinėjimų Šiaulių Senojoje g. 2–4 metu buvo rasti 5 odinių apavų fragmentai.⁶

Vieno rasto bato padu likučius sudarė jungtis (storis 1,3 mm), vidpadis (storis 1,2 mm), užpildas, išorinis padas (storis 3 mm), užkulnis (storis 1,2 mm). Visos dalys yra pagamintos iš stambaus raguočio odos, išskyrus užpildą, kuris padarytas iš beržo (?) žievės. Padu dydis 20x7,8 cm (JIKM GEK Nr. 10139/ AR 18:107).

Antro – pakulnės iškarta (5,6x6 cm dydžio, storis 2,4 mm) su metalinių vinučių liekanomis (skersmuo – 8 mm), iškarta (daryta iš stambaus raguočio odos (10,7x5,4 cm dydžio, storis 1,9 mm), išorinio šonelio fragmentas (9,4x4,9 cm dydžio, storis 0,5 mm) (padarytas iš avies odos) bei šonelio pamušalas (JIKM GEK Nr. 10138/ AR 18:106).

Trečio apavo likęs tik šonelis (7,2x5,8 cm dydžio, storis 1,4 mm) bei dirbinio (storis 4,6 mm) (darytas iš stambaus raguočio odos) su standžiomis siūlėmis liekanos (13x7,1 cm dydžio) (JIKM GEK Nr. 10136/ AR 18:104).

Ketvirto apavo liekanas sudaro atraiža (7,9x2 cm dydžio, storis 2,8 mm) (padarytas iš stambaus raguočio odos) ir iškartos (8,8x8,6 ir 8,9x7,1 cm dydžio, storis 3,3–3,6 mm) (JIKM GEK Nr. 10135/ AR 18:103).

Penkto – tik šonelio fragmentas (storis 1,7 mm) (padarytas iš stambaus raguočio odos). Jo dydis 18,5x3,9 cm (JIKM GEK Nr. 10137/ AR 18:105).

Taigi šiuo metu sukauptų duomenų nepakanka kalbant apie naudoto apavo rūšis, formas, tačiau galima nustatyti, iš kokios odos jis buvo pagamintas, kaip ji buvo išdirbta.

KERAMIKA

Gausiausią radinių grupę sudaro keramika. Čia analizuojami radiniai surinkti 2001 m. Šiame darbe bus pateikiama tik rastos keramikos trumpa apžvalga.

Norint daryti apibendrinančias išvadas šiai radinių grupėi reikia sukaupti daugiau tiksliai datuojamos archeologinės medžiagos, taip pat atliliki detalius tipologinius ir technologinius tyrimus.

Rašytinių šaltinių apie Joniškio keramiką nėra gausu. 1735 m. Joniškio miesto turgaus rinkliavos kainoraštyje yra rašoma, kad už vežimą glazūruotų ir paprastų puodų reikia mokėti 6 grašius (Lietuvos, 1991, p. 207). Kol kas nėra rašytinių duomenų apie Joniškio puodžius.

Keramika pagal technologinius požymius yra skirstoma į kelias grupes: tradicinę krašto (kitaip vadinančią kaimo arba redukcine), miestų (oksidacinių glazūruotų ir neglazūruotų), kuri kitaip dar vadina naujujų laikų keramika (Poškienė, 1999, p. 13). Kol kas nerasta akmens masės keramikos. Keramikos pasiskirstymas yra pateikiamas 2 lentelėje. XVI–XVII a. dominuoja oksidacinių neglazūruotų keramika – 51,7–57,1%, kiek mažiau tradicinės krašto (reducinės) – 28,3–28,6% bei oksidacinių glazūruotos – 14,3–20%. XVII/XVIII a.–XVIII a. sluoksniuose pagausėjo oksidacinių glazūruotos – 36,4%, po lygiai – 27,3% yra tradicinės krašto (reducinės) ir oksidacinių neglazūruotos. Analogiška situacija yra gretimame Naujosios Žagarės miestelyje, tik ten mažiau oksidacinių neglazūruotos, bet daugiau oksidacinių glazūruotos keramikos.

Tradicienės krašto keramikos (reducinės) indai dažnai degti nekontroliuojamoje aplinkoje (tas pats indas būna kelių spalvų – nuo raudonos iki tamsiai pilkos ir juodos). Tokiam keramikos išdegimui nereikėjo specifinių įrangos, ji buvo degama nesudėtingos konstrukcijos krosnyse, žemėje iškastose duobėse, duonkepėse krosnyse. Šios keramikos molio masė liesinta smėliu, rečiau grūstu akmeniu. Senuosiųose Trakuose tokia keramika aptinkama iki XVII a. pirmosios pusės (Poškienė, 1999, p. 7–9, 21).

XVI–XVII a. tradicinės krašto keramikos nė vienas indas nėra išlikęs. Rastos tik jų šukės. Jų angų skersmuo

⁶ Tyrimus atliko VU AK doktorantas A. Puškorius. Autorius dėkoja už atliktus tyrinėjimus ir galimybę skelbti duomenis.

2 lentelė. XVI antros pusės–XVII a. keramikos procentinis pasiskirstymas Joniškyje (pagal 2001 m. tyrinėjimų duomenis).

Amžius	Tradicinė krašto (redukinė)	Oksidacinė (miesto)		Fajanso	Iš viso
		neglazūruota	glazūruota		
Miesto a. 15–17 (XVI–XVII a.)	2 vnt.	4 vnt.	1 vnt.	–	7 vnt.
	28,6%	57,1%	14,3%	–	100%
Šiaulių Senoji g. 1 (XVI–XVII a.)	17 vnt.	31 vnt.	12 vnt.	–	60 vnt.
	28,3%	51,7%	20%	–	100%
Šiaulių Senoji g. 2–4 (XVI–XVIII a.) ⁷	6 vnt.	6 vnt.	8 vnt.	2 vnt.	22 vnt.
	27,3%	27,3%	36,4%	28,6%	100%

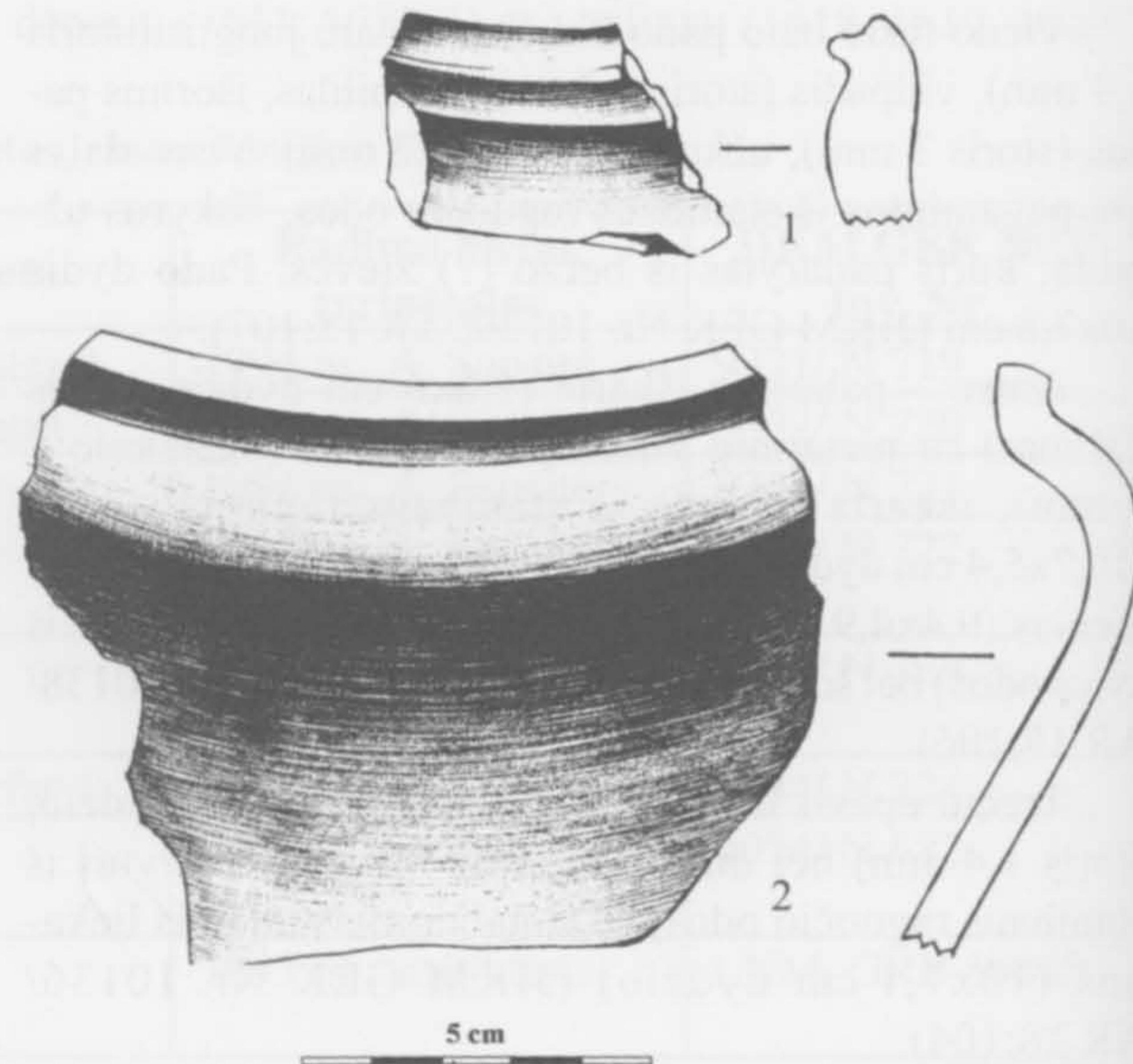
3 lentelė. XVI–XVIII/XIX a. keramikos procentinis pasiskirstymas Žagarėje (pagal 2001 m. tyrinėjimų duomenis).

Amžius	Tradicinė krašto (redukinė)	Oksidacinė (miesto)		Akmens masės	Fajanso
		neglazūruota	glazūruota		
XVI a. antra pusė–XVII a.	25%	45%	28%	2%	–
XVIII–XIX a.	1%	53%	43%	2%	1%

17–22 cm, pasitaiko ir 28–32 cm. Dugno skersmuo yra 13–17 cm, pasitaiko ir 26 cm. Sienelių storis yra 7–11, pasitaiko ir 11–15 mm. Jie buvo pūstais šonais.

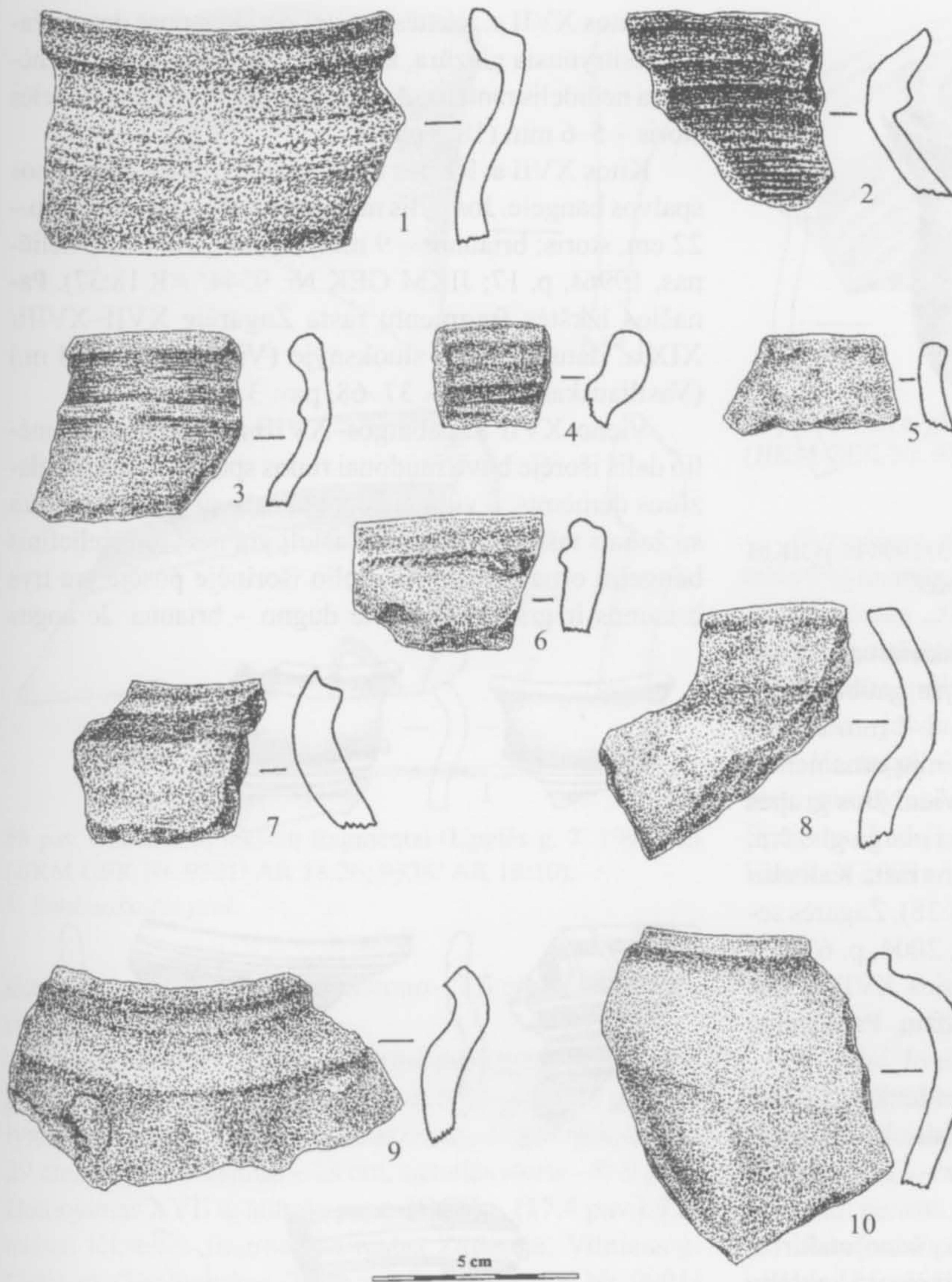
Puodų kaklelių profiliai yra įvairūs. Seniausių XVI–XVII a. puodų kakleliai yra profiliuoti, dažnai jų viršuje yra griovelis. Tokių profilių puodų šukės rastos įvairose tyrinėtose miesto vietose: Upytės g. (14:1 pav.), Šiaulių Senojoje g. (Vasiliauskas, 2002a, pav. 38: 4, 6), Miesto a. namų 15–17 kiemuose (8:3, 4 pav.). Panašaus profilio keramikos yra rasta ir 2003 m. Žagarėje (Miesto a. 14 – dalis jos yra ornamentuota įkartélémis (JIKM GEK Nr. 10106/ AR 26:81, 10110/ AR 26:85, 10133/ AR 26:97, 10134/ AR 26:98). Tačiau jos čia rasta žymiai mažiau nei Joniškyje bei Kalnelyje (dvarvietėje ir kaimavietėje (JIKM GEK Nr. 9422/ AR 16:40).

Kiti puodai buvo kiek atlenktais kakleliais (7: 2; 8:2; 14:2; 15:7, 9, 10 pav.). Idomu tai, kad tam tikrų profilių puodų panašios šukės yra rastos skirtingose miesto vietose: Šiaulių Senojoje g. 1 (15:10 pav.) ir Miesto a. namų 15–17 kiemuose (8:2 pav.), o kitų puodų šukės profiliai (15:9 pav.) yra beveik identiški rastoms gretimoje Žagarėje (Vasiliauskas, 2004, pav. 8: 2, 3).

14 pav. Žiestos redukinės keramikos fragmentai (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9340/ AR 18:12; 9330/ AR 18:5). V. Bardauskaitės pieš.

⁷ Šios tyrinėtos vietos sluoksnius yra sudėtinga datuoti.

15 pav. XVI a. pabaigos–XVII a. keramika (Šiaulių Senoji g. 1, 2–4, 2001 m.): plonasine: 1 – neglazūruota, 2, 3 – glazūruota, 4 – glazūruotos lėkštės–dubenėlio, 6–10 – reducinės (JIKM GEK Nr. 9470/ AR 18:57, 9471/ AR 18:58, 9813/ AR 18:67, 9808/ AR 18:62, 9809/ AR 18:63, 9810/ AR 18:64, 9472/ AR 18:59, 9812/ AR 18:66, 9807/ AR 18:61, 9811/ AR 18:65). H. Ostašenkovas pieš.

Likusių puodų kakleliai yra atlenkti stačiu kampu (15:8 pav.), nedidelės dalies kaklelis beveik tiesus, nežymiai atlenktas (15:5 pav.). Rasta puodų šukių tiesiais kakleliais, nuo kurių 1 cm žemiau pakraštėlio eina 5 mm pločio horizontali briaunelė (15:6 pav.).

Upytės g. 3 ir 7 rasta XVIII a. vidurio keramika pri- mena senosios krašto keramikos gamybos tradicijas. Šių puodų kakleliai kiek atlenkti į išorę, šonai pradėjė gaubtis. Molio masė rudos spalvos, sluoksniuota, su grūsto gra- nito priemaišomis. Angos skersmuo – 23 cm, sienelės –

7–8 mm (16 pav.). Panašaus puodo pakraštėlis rastas 2003 m. Žagarėje, Miesto a. 14 (JIKM GEK Nr. 10114/ AR 26:89).

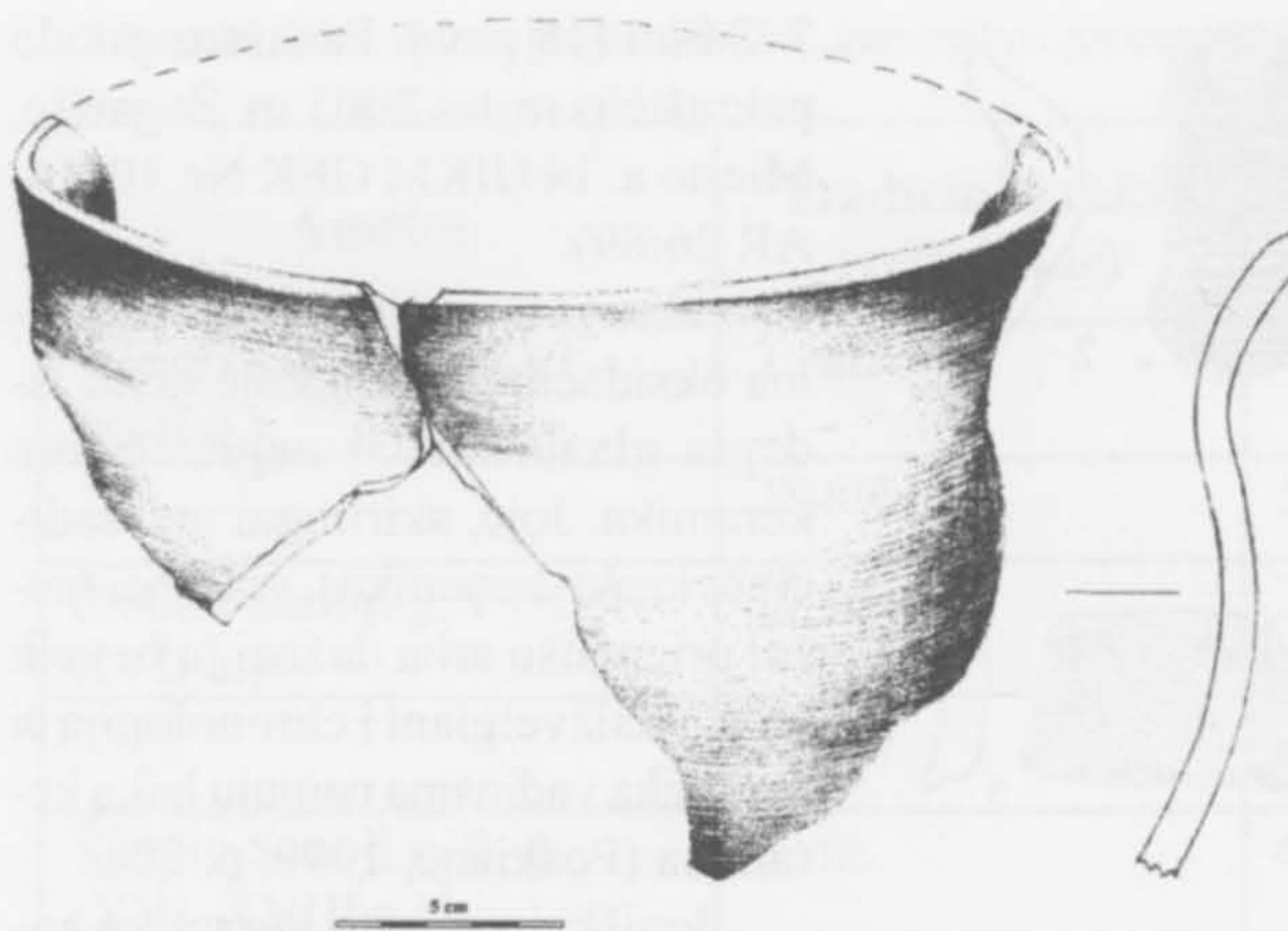
Miesto keramikai yra priskiriamas oksidacinėje aplinkoje gerai išdegta glazūruota ir neglazūruota keramika. Joje, skirtingai nei tradicinės krašto keramikos, yra labai mažai priemaišų arba dažnai jų beveik nėra. Atsižvelgiant į chronologiją ši keramika vadinama naujujų laikų keramika (Poškienė, 1999, p. 20).

Joniškyje miesto keramika aptinkama nuo XVI a. pabaigos–XVII a. Nuo tada ir galima kalbėti apie profesionalųjį puodžių verslą Joniškyje. Kaip matyti iš pateiktos lentelės, Joniškyje tradicinė krašto keramika ir miesto keramika vienu metu naudotos ilgai. Kaune ši keramika (ivardijama kaip oksidacinė) paplito XVI a. viduryje–XVI a. antrojoje pusėje, ir kaip nurodo autoriai, reducinė keramika šiuo laikotarpiu beveik išnyko (Žalnieriū, 1989, p. 23–24; Bertašius, Žalnieriū, 1988, p. 16). Senuosiųose Trakuose oksidacinė keramika paplito nuo XVI a. antrosios pusės (Poškienė, 1999, p. 20).

Dalis oksidacinių keramikos yra neglazūruota, o kai kurių vidus, rečiau viršutinė išorinė dalis dengta žalia, marga, salotine *glazūra*. Šių puodų angų skersmuo yra apie 12–20 cm, pasitaiko ir 25–28 cm. Dugno skersmuo yra 9–11 cm, pasitaiko ir 17 cm. Sienelių storis yra 5–9 mm, pasitaiko ir 13 mm. Kakleliai atlenkti į išorę. Dalis dekoruo-

ta lygiagrečiomis linijomis ir tik viena šukė – linijų ir bangelės deriniu (rasta 2001 m. Šiaulių Senojoje g. 2–4) (Vasiliauskas, 2002a, p. 225, pav. 38:5). Panašaus profilio (puodas buvo pūstais šonais, atlenkta ir suapvalinta briauna) puodo pakraštėlis buvo dekoruotas tik lygiagrečių linijų ornamentu (Aleliūnas, 1996, p. 16; JIKM GEK Nr. 9341/ AR 18:48).

Vieno rasto ąsočio išorė buvo dengta ruda glazūra, angos skersmuo – 12 cm, sienelių storis – 4 mm (JIKM GEK Nr. 9888/ AR 18:28).

16 pav. XVIII a. puodo fragmentai (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9332/ AR 18:7). V. Bardauskaitės pieš.

Dalis oksidacinių keramikos yra priskiriama vadina-majai *plonasienei keramikai*. Jų šonai yra gaubti, angų skersmuo – 12–16 cm, sienelių storis – 4–7 mm bei 9–12 mm. Peteliai dekoruoti horizontalių linijų ornamentu, kakleliai atlenkti stačiu kampu į išorę. Vieni šios grupės puodai yra buvę iš vidaus glazūruoti žalia marga glazūra, o kiti ne (15:1–3 pav.). Panašios keramikos rasta Kalnelio dvarvietėje (JIKM GEK Nr. 9420/ AR 26:38), Žagarės senamiestyje (Vasiliauskas, 2002b, p. 228; 2004, p. 67).

Tyrinėjimų metu surinkta ir vėlyvosios XVII a. antrosios pusės–XVIII a. keramikos pavyzdžių. Pateiksime keletą jų.

Viens puodynės kaklelis nežymiai atlenktas į išorę, peteliai dekoruoti lygiagrečiomis linijomis. Vidinė pusė dengta ruda glazūra. Jos angos skersmuo – 11 cm, sienelių storis – 4–5 mm (17:1 pav.).

Kitos puodynės kaklelis tiesus, nuo šono atskirtas briauna. Viduje dengta žalia glazūra, o išorėje iki kaklelio dengta žalios ir geltonos glazūros juostelėmis, pats kaklelis – žaliame fone įkypais geltonos ir tamsiai žalios glazūros ornamentais. Angos skersmuo – 11 cm, sienelės storis – 4–5 mm (17:2 pav.).

Kitos puodynės kraštelių kiek atlenktas, tuoštas dviej mažomis ir viena didesne briauna, šonas išgaubtas. Išori-nė pusė ruda, vidinė tuošta rudai žalia glazūra. Angos skersmuo – 14 cm, sienelės storis – 4–5 mm (17:3 pav.).

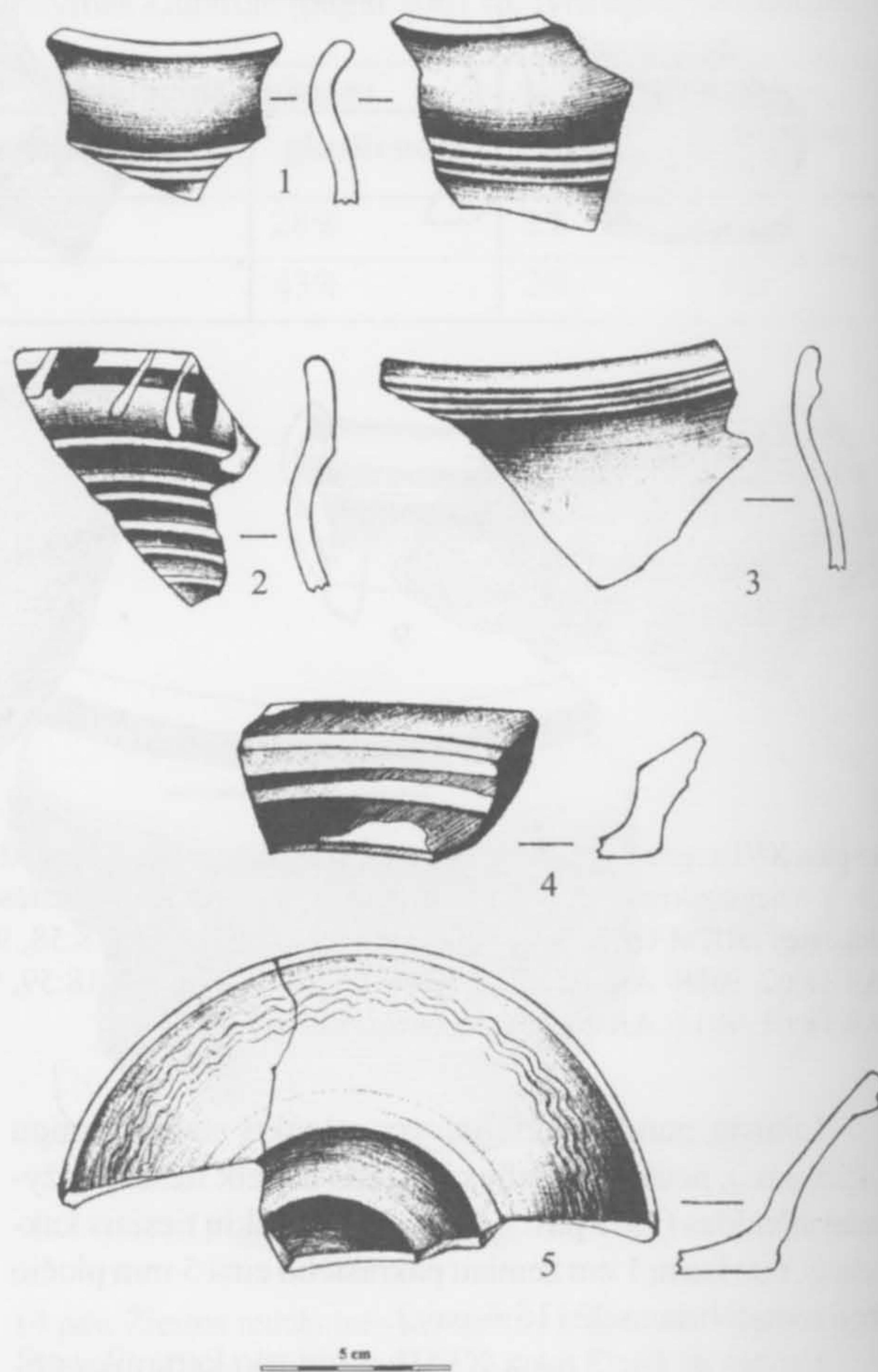
Nuo XVI a. antrosios pusės, o ypač XVII–XVIII a. paplito oksidaciniėje aplinkoje degti dubenys, lėkštės. Jų molio masė yra vientisa, be priemaišų.

Rastas XVI–XVII a. vienos lėkštės kaklelis. Vidinė lėkštės pusė netolygiai dengta žalia glazūra, ant šono vidinėje pusėje matyti įbrėžto bangelės ornamento dalis. Angos skersmuo – 30 cm, dugno skersmuo – 21 cm, sienelės storis – 7–8 mm (18:2 pav.).

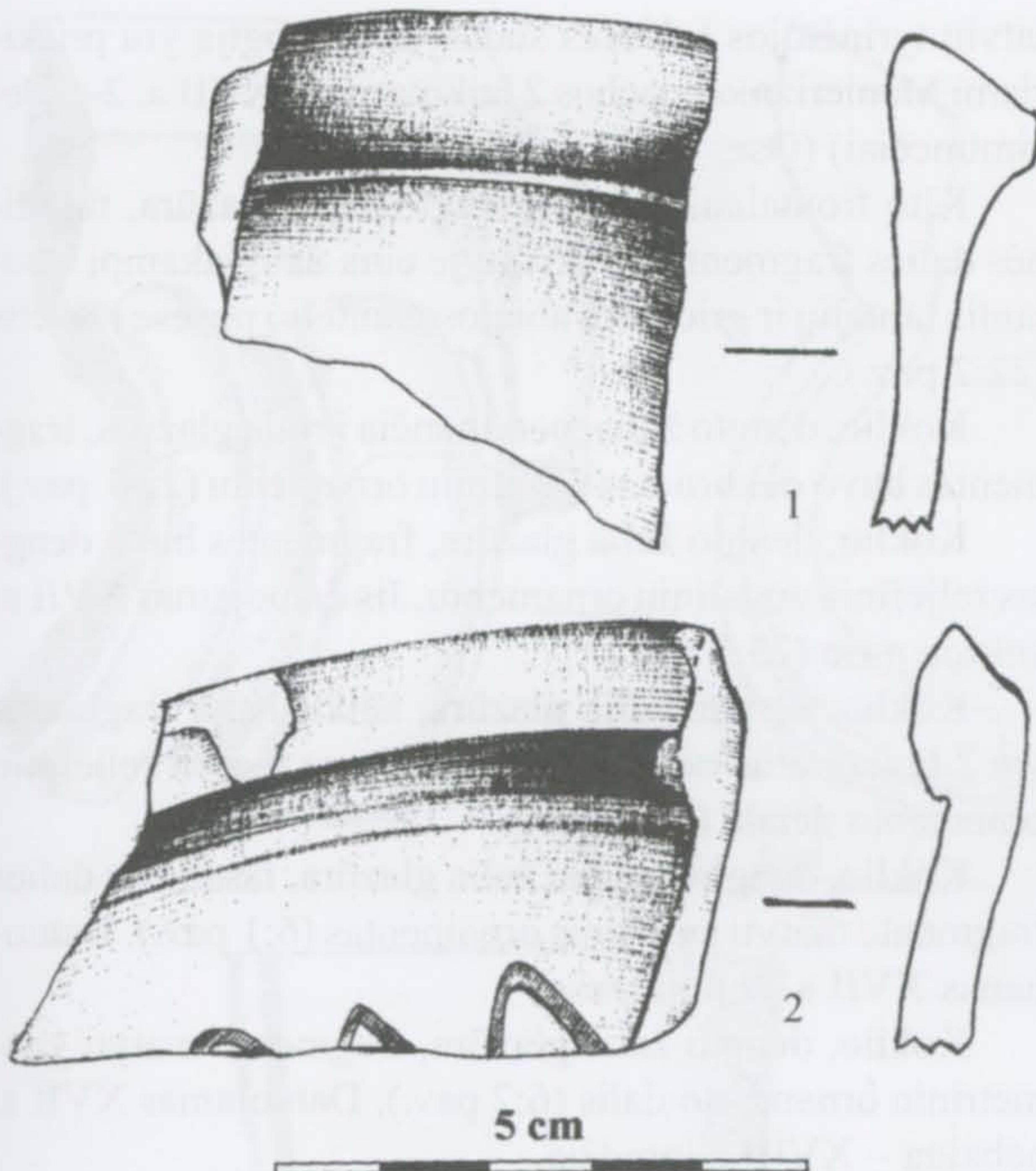
Kitos XVII a. lėkštės kraštelių vidinė pusė dengta žalia nusitrynuusia glazūra, išorinėje tuošta briauna, vidinėje yra nedidelis rantelis. Angos skersmuo – 30 cm, sienelės storis – 5–6 mm (18:1 pav.).

Kitos XVII a. lėkštės fragmentas buvo dengtas balto spalvos bangele. Jos gylis nenustatytas, angos skersmuo – 22 cm, storis: briaunos – 9 mm, sienelių – 8 mm (Aleliūnas, 1996š, p. 17; JIKM GEK Nr. 9344/ AR 18:37). Panašios lėkštės fragmentų rasta Žagarėje XVII–XVIII/XIX a. datuojamame sluoksnyje (Vilniaus g., 2001 m.) (Vasiliauskas, 2004, p. 37–68, pav. 3:4–5).

Vieno XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios dubenėlio dalis išorėje buvo raudonai rudos spalvos su žalios glazūros dėmėmis, o vidinėje tuošta žalsvai geltona glazūra su žaliais taškučiais. Palei kraštelių yra nežymus reljefinis bangelių ornamentas. Kraštelių išorinėje pusėje yra trys briaunos ir griovelis, o prie dugno – briauna. Jo angos

17 pav. XVII–XVIII a. glazūruotos oksidacinių keramikos fragmentai (Upytės g. 7, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9881/ AR 18:87; 9879/ AR 18:85; 9878/ AR 18:84; 9882/ AR 18:88; 9880/ AR 18:86). V. Bardauskaitės pieš.

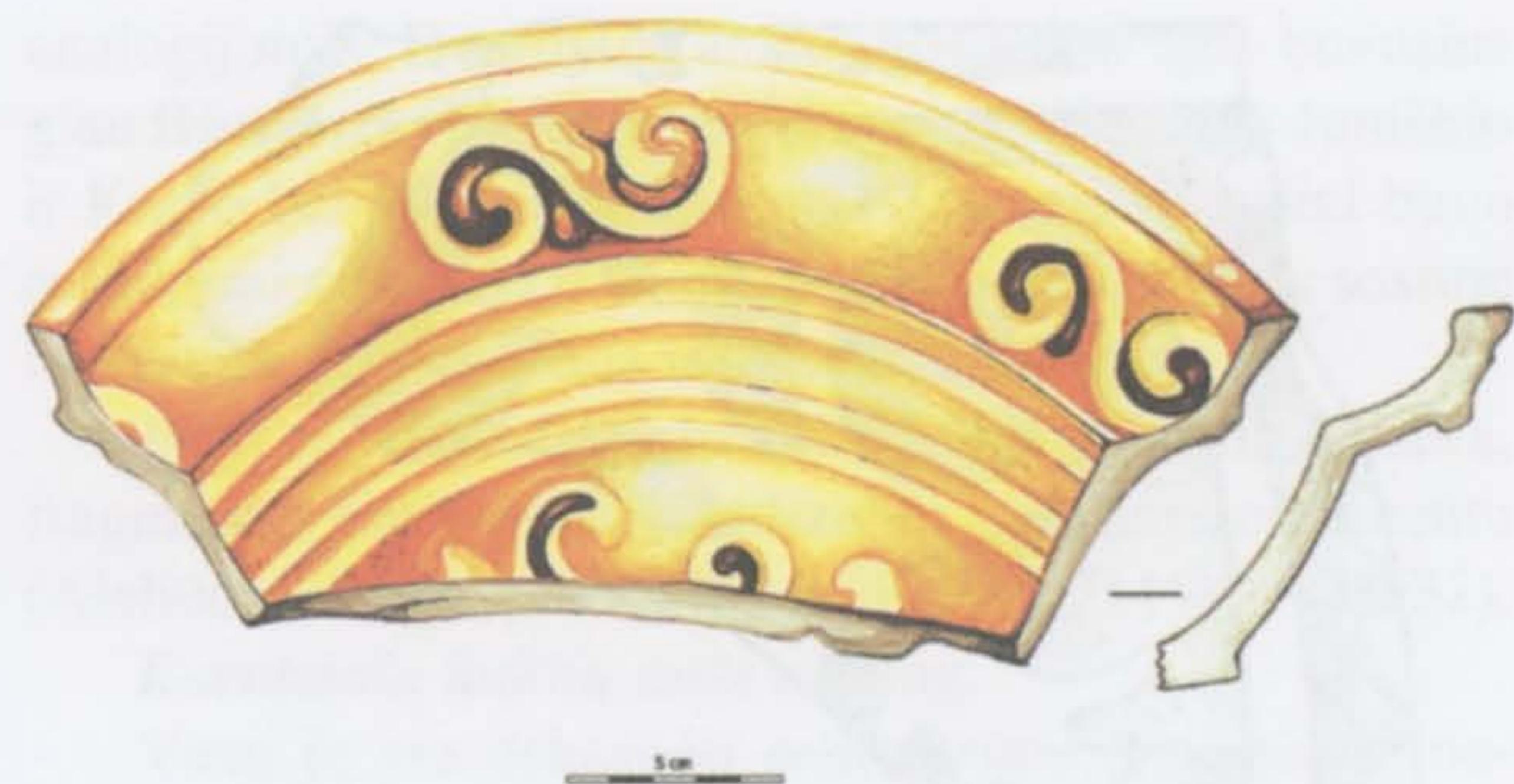
18 pav. Glazūruotų lėkštelių fragmentai (Upytės g. 7, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9501/ AR 18:26; 9338/ AR 18:10).

V. Bardauskaitės pieš.

skersmuo – 14 cm, dugno skersmuo – 7,5 cm, sienelės storis – 5–9 mm (17:5 pav.).

Kitos lėkštelių kraštelių išorinė pusė buvo gelsvai pilka, o vidinė dengta ruda glazūra su dviem šviesiai geltonų lygių juostų ornamentais, kraštelius tiesus. Angos skersmuo – 29 cm, dugno skersmuo – 18 cm, sienelės storis – 8–9 mm. Datuojamas XVII a. antraja puse–XVIII a. (17:4 pav.). Panašios lėkštelių fragmentas rastas Žagarėje, Vilniaus g. (2001 m. (Vasiliauskas, 2004, p. 68; JIKM GEK Nr. 9901/ AR 26:42).

Išliko beveik pusė XVIII a. lėkštelių. Jos vidus buvo dengtas gelsvai ruda glazūra su geltonos ir tamsiai rudos glazūros ornamentu. Kraštai išorėje puošti trimis briaunomis, šonai gaubti, su briauna palei dugnā, joje padaryta skylutė pakabinimui ant vinies (?). Angos skersmuo – 32 cm, dugno skersmuo – 14 cm, sienelės storis – 9 mm (19 pav., žr. 4-ajį knygos viršeli). Kitos panašaus profilio XVIII a. lėkštelių fragmentas iš vidaus buvo dengtas gelsva glazūra. Jos angos skersmuo – 30 cm, storis: briaunos – 0,8, o sienelės – 0,9 cm (Aleliūnas, 1997š, p. 29; JIKM GEK Nr. 9354/ AR 18:37). Panašaus profilio lėkštelių bei dubenys yra aptinkami ir vėliau – XIX–XX a. pradžioje Žagarėje (Vasiliauskas, 2004, p. 68, pav. 12).

19 pav. XVIII a. glazūruotos lėkštės dalis (Upytės g. 7, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9337/ AR 18:9). V. Bardauskaitės pieš.

Tyrinėjimų metu rastas ir dekoruotas porceliano lėkštelių fragmentas. Jos ornamentą sudarė pakraščiais einančios 2 eilutės „žvynų“ ir linija, o likusi dalis dekoruota augaliniu ornamentu (gélės ir lapeliai). Lėkštelių masės spalva balta–pilka, glazūros: fono – sidabrinė–pilka, ornamento – juoda. Lėkštelių gylis – 4 cm, skersmuo: dugno – 10, angos – 16 cm (?), dydis 5,1x59 cm. Kadangi ji rasta suardytuose sluoksniuose, todėl sudėtinga datuoti. Spėjama, kad ji yra iš XVIII a. pabaigos–XIX a. (Vasiliauskas, 2002a, p. 224, pav. 38:3).⁸

KOKLIAI

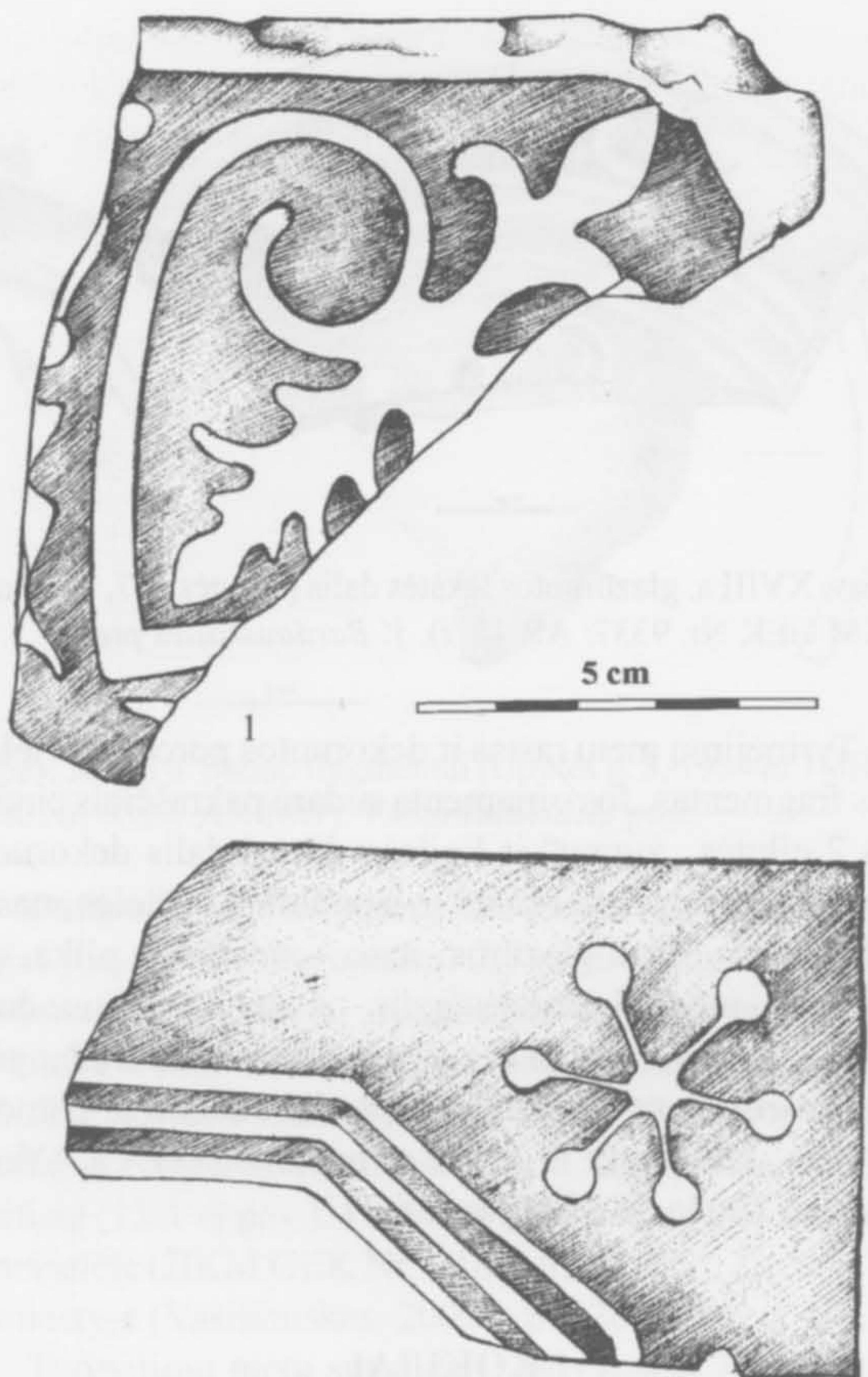
Kokliai Joniškyje aptinkami nuo XVI a. pabaigos–XVII a. Jų padaugėjo nuo XVII a. antrosios pusės. Kokliai yra skirtomi į kelias grupes – puodyninius, frontalius, karnizinius. Ši radinių grupė nėra gausi. Iki šiol tyrinėjimų metu nerasta dubeninių koklių fragmentų.

Puodyninių koklių fragmentų – priedugnių šukių rasta nedaug. Pagal išlikusius fragmentus galima nustatyti, kad jie viduje buvo glazūruoti, vieno dugnelio, rasto Šiaulių Senojoje g. 2–4 (2001 m.), skersmuo buvo 9 cm. Jis datuojamas XVI a. antraja puse–XVII a.

Nedaug rasta **frontalių koklių**.

Tyrinėjimų Šiaulių Senojoje g. 2–4 metu buvo rasti neglazūruoto koklio, dekoruoto apkausto ornamentu, 7 fragmentai (Vasiliauskas, 2002a, p. 224, pav. 38:1). Jo vienos kraštinės ilgis – 17,3 cm, kaklelio aukštis – 8,5 cm. Apkausto ornamentu dekoruoti frontalūs kokliai rasti Kauñe (XVI a. pabaiga–XVII a. pirmas ketvirtis) (Žalnieriū, 1989, p. 24, pav. 12; Bertašius, Žalnieriū, 1988, p. 19, pav. 13), Vilniaus Žemutinėje pilyje (XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia) (Vilniaus, 1989, pav. 85, 86), Kuršo ir Žiemgalos Kunigaikštystės pilyse (XVI a. 7 dešimtmetis–XVII a.

⁸ Datavimo klausimais konsultavo D. Steponavičienė (PTC LP). Autorius dėkoja už konsultacijas.

20 pav. Koklių fragmentai (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9331/ AR 18:6; 9325/ AR 18:2). *V. Bardauskaitės pieš.*

pirmas dešimtmetis) (Ose, 1996, p. 48, 50, pav. 35, 39). Pagal analogijas Joniškio radinys turi būti datuojamas XVI a. pabaiga–XVII a. pirmaja puse.

Kito koklio, dengto žalia glazūra, fragmento apkaus-
to ornamentą sudaro į koklio kampus smailiais kampais
atsuktos 4 širdelės (20:1 pav.). Panašaus dekoravimo prin-
cipo (tik širdelės yra išdėstyotos atvirkščiai) koklis yra ras-
tas Kaune, kur jis datuotas XVII a. pirmu ketvirčiu
(Žalnierių, 1989, p. 24, pav. 12).

Herbinių koklių grupei turi būti priskiriami neglazū-
ruoto koklio fragmentai. Kadangi tėra išlikusios tik kam-
pinė ir viršutinė koklio dalys, tad sudėtinga nustatyti, koks
motyvas Jame yra vaizduojamas (21 pav.). Šis koklis yra
rastas atsitiktinai 1995 m. stebint kasamą trasą Žagarės ir
Miesto a. kampe (JIKM neinv.). Jis turėtų būti datuoja-
mas XVII a.

Vieno frontalaus koklio, dengto žalia glazūra, frag-
mentas yra dekoruotas tulpės ornamentu (Vasiliauskas,
2002a, p. 224, pav. 38:2). Tokio ornamento koklių rasta
Kuršo ir Žiemgalos Kunigaikštystės teritorijoje ir pagal

latvių tyrinėtojos I. Uosės sudarytą tipologiją yra priskiri-
ami Manierizmo epochos 2 laikotarpiui (XVII a. 2–8 de-
šimtmečiai) (Ose, 1996, p. 97).

Kito frontalaus koklio, dengto žalia glazūra, fasadi-
nės dalies fragmente – pakraštyje eina daugiakampi ribo-
jantis rantelių ir griovelų abiejose rantelio pusėse rėmelis
(22:2 pav.).

Koklio, dengto žalia, pereinančia į raudą glazūra, frag-
mentas buvo dekoruotas reljefiniu ornamentu (23:1 pav.).

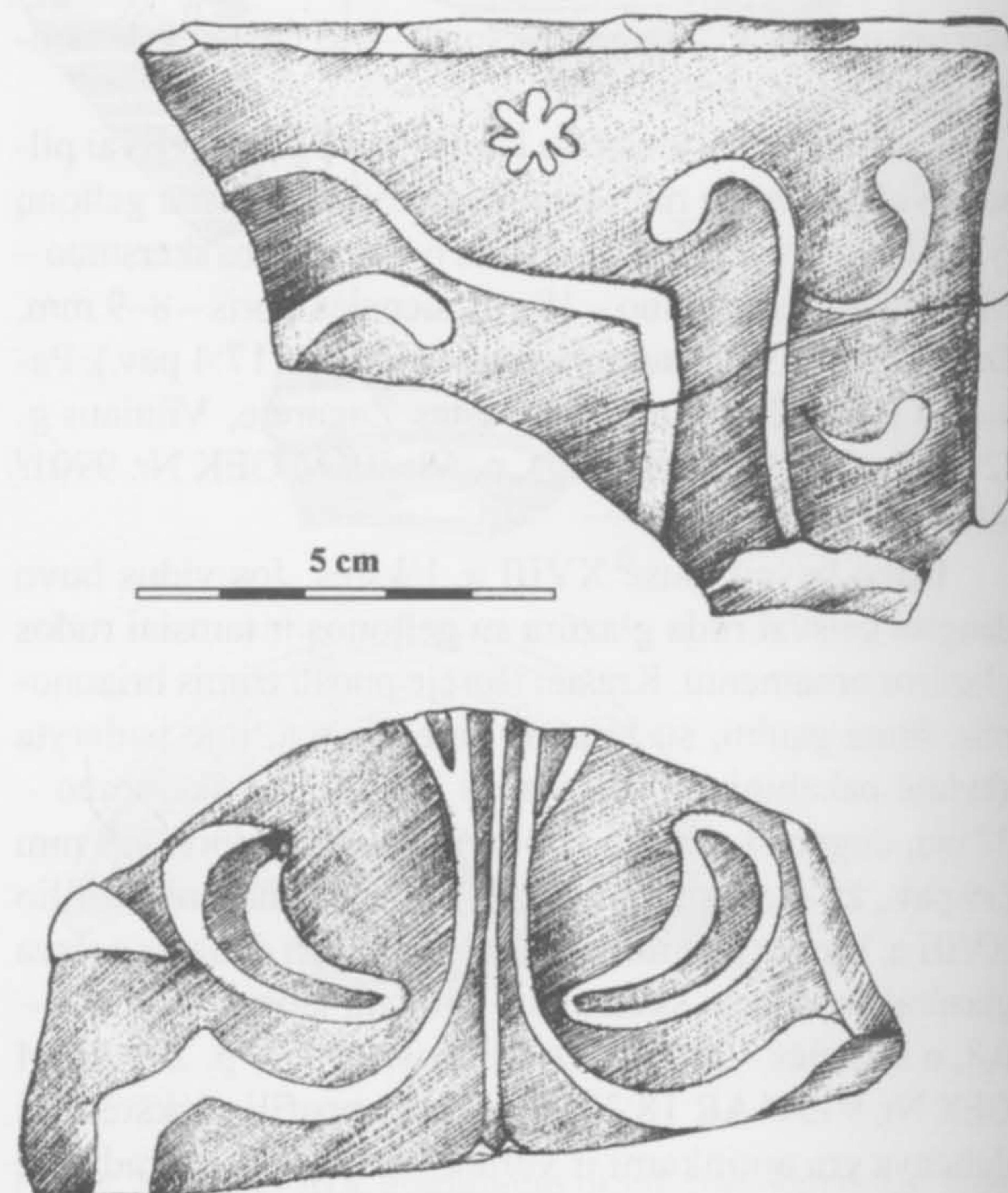
Koklio, dengto žalia glazūra, fragmentas buvo deng-
tas reljefiniu augaliniu ornamentu. Jis datuojamas XVII a.
antraja puse (23:3 pav.).

Koklio, dengto žalia glazūra, išlikusiame fragmente
yra 2 lygiagretūs ranteliai, taip pat Jame matyti reljefinio
ornamento detalė (23:2 pav.).

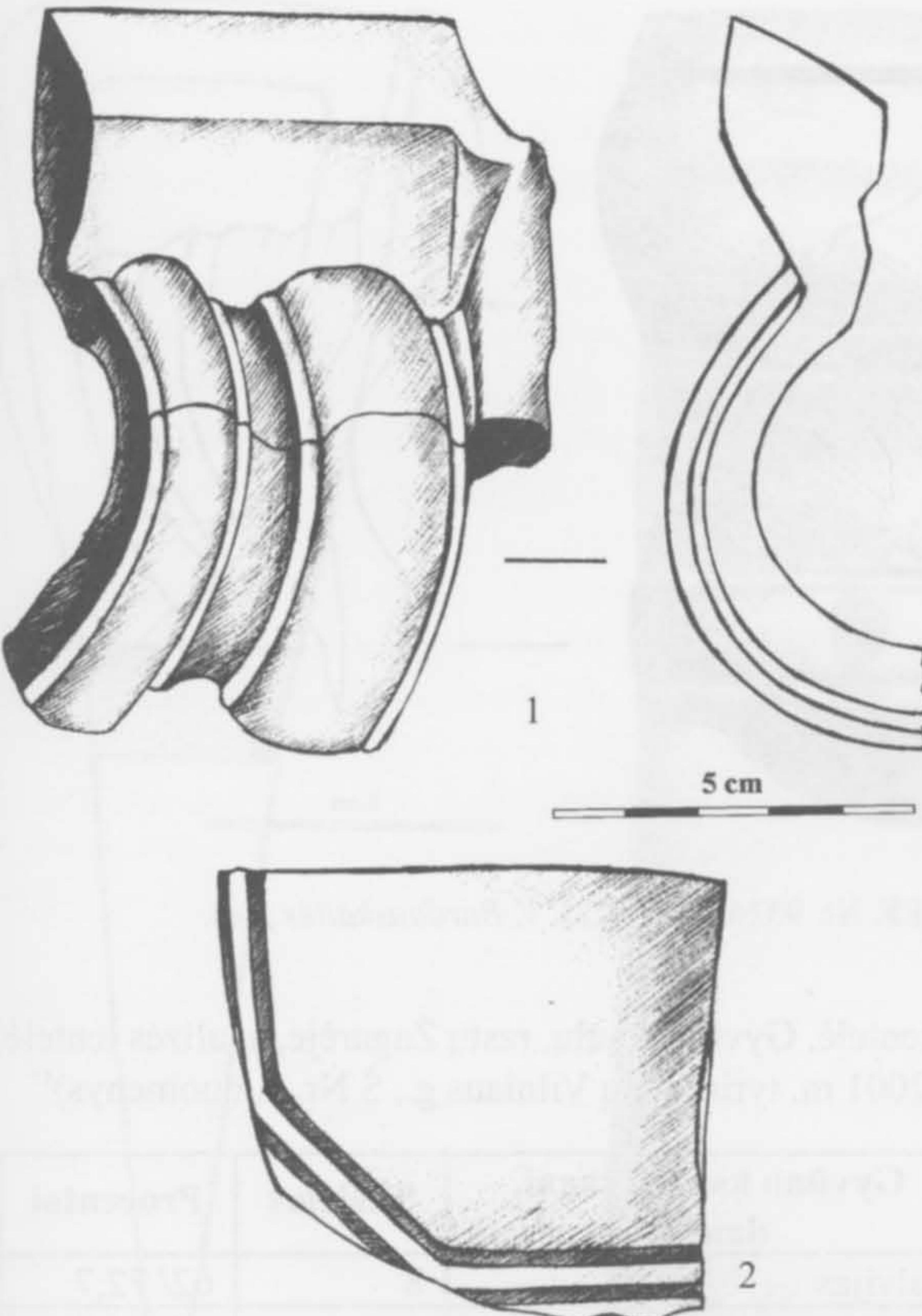
Koklio, dengto tamsiai žalia glazūra, fasadinės dalies
fragmente matyti augalinis ornamentas (6:1 pav.). Datuo-
jamas XVII a. antraja puse.

Koklio, dengto žalia glazūra, fragmente matyti geo-
metrinio ornamento dalis (6:2 pav.). Datuojamas XVII a.
pabaiga – XVIII a. pradžia.

Koklio, dengto žalia, vietomis nudegusia glazūra, kolonėlės fragmentas yra labai profiliuotas. Viršuje, po
1,9 cm pločio krašteliu, eina 2 iškilūs 1,9 ir 1,2 cm pločio
ranteliai, kuriuos skiria 1,5 cm pločio griovelis (22:1 pav.).

21 pav. Herbinio koklio fragmentai (rasta tarp Miesto a. ir Žaga-
rės g., 1995 m.) (JIKM neinv.). *V. Bardauskaitės pieš.*

22 pav. Glazūruotų koklių fragmentai (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9490/ AR 18:15; 9499/ AR 18:24).

V. Barauskaitės pieš.

Datuojamas XVII–XVIII a., o rastas XVIII a. viduriu datuojamame rūsyje Upytės g.

Vėlyviausiai nagrinėjamo laikotarpio frontalų koklių grupei yra priskiriami kokliai, dekoruoti reljefiniu barokiniu (rokoko) ornamentu. Ornamentuota vidinė dalis yra įdubusi. Vienų koklių linijos yra laužytes (7:1 pav.), kitų – lenktos (23:4 pav.). Vieno neglazūruoto koklio fragmentas – kampus papildomai buvo dekoruotas žvaigždute (20:2 pav.). Jie dažnai yra dengti tamsiai ruda–juoda glazūra arba neglazūruoti. Panašių koklių rasta Latvijos pilyse – Rygoje, Mintaujoje (dabar Jelgava), kur jie datuojami XVIII a. pirmaja puse (Ose, 1996, p. 83, pav. 72). Liepojos muziejuje saugomos XVIII a. vidurio amatininkų skrynių su panašiu dekoru (Lancmanis, 1983, p. 145). Taip pat yra ikonografinės medžiagos apie Mintaujoje buvusios XVIII a. rotušės (sudegė per karą 1944 m.) (Bākule, 2001, pav. 121) bei XVIII a. pirmosios pusės Liepojos statatū (Lancmanis, 1983, p. 46) duris, kurios buvo dekoruotos panašiu dekoru. Joniškyje pagal stratigrafiją ir analogijas jie yra datuojami XVIII a. viduriu – taigi sutampa su minėtomis archeologinėmis ir ikonografinėmis

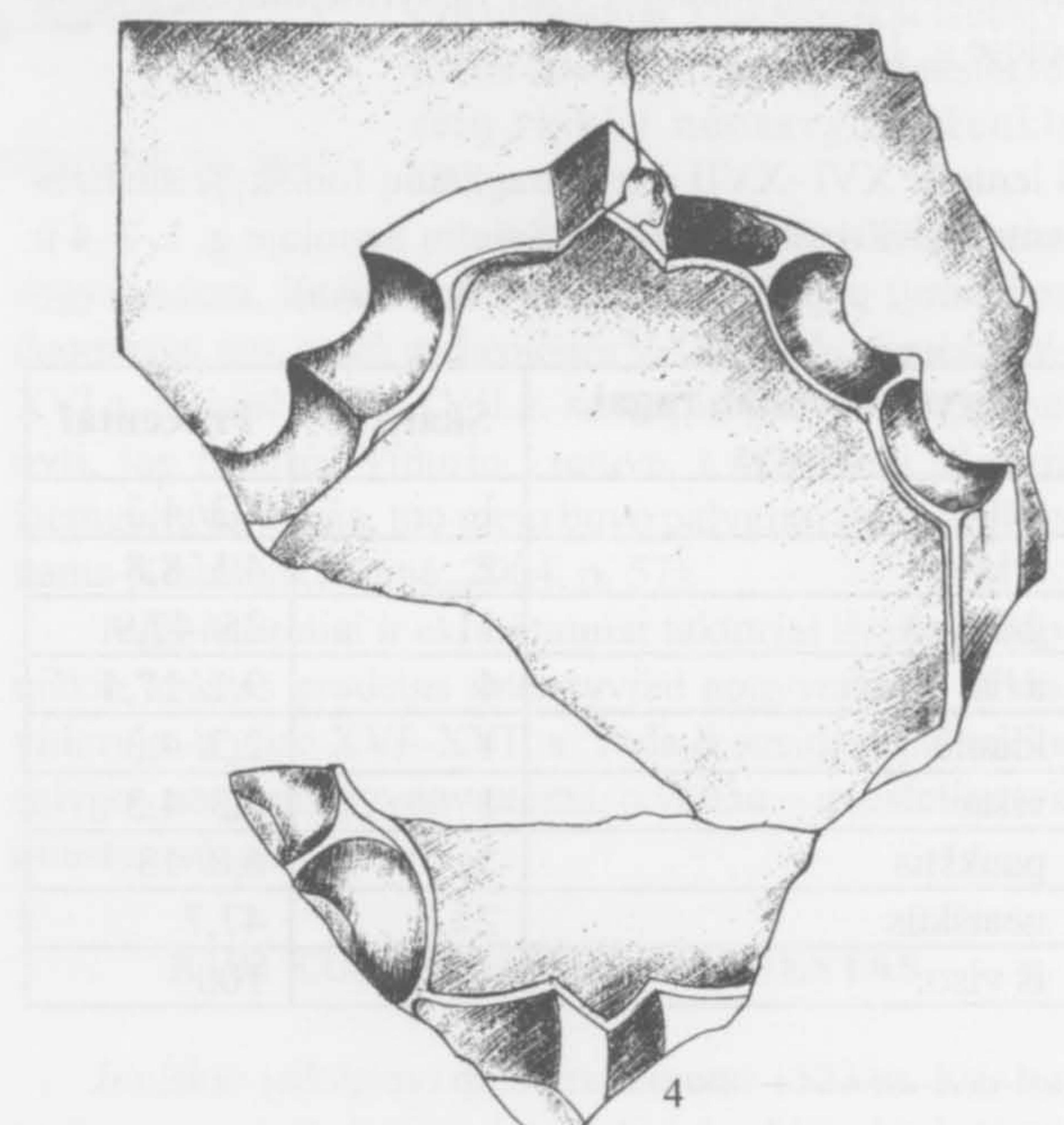
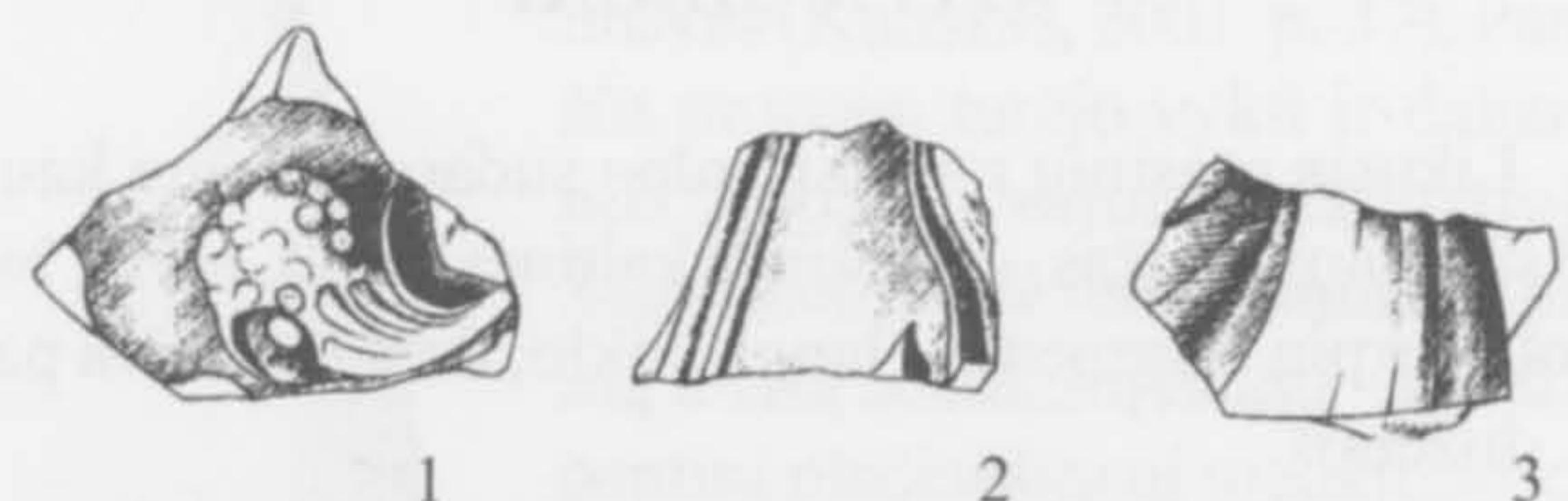
analogijomis. Išvardytos analogijos kalba apie buvusius glaudžius prekybinius ir kultūrinius ryšius tarp Joniškio ir Kuršo bei Livonijos miestų. Aktyviausiai ryšiai buvo palaikomi su Kuršo ir Žiemgalos Kunigaikštystės sostine Mintauja. Tai patvirtina ir rašytiniai šaltiniai.

1996 m. rasto *frizinio* koklio, dengto žalia glazūra, fragmentas buvo puoštas stilizuotu augaliniu ornamentu (Aleliūnas, 1996š, p. 17; JIKM GEK Nr. 9345/ AR 18:32).

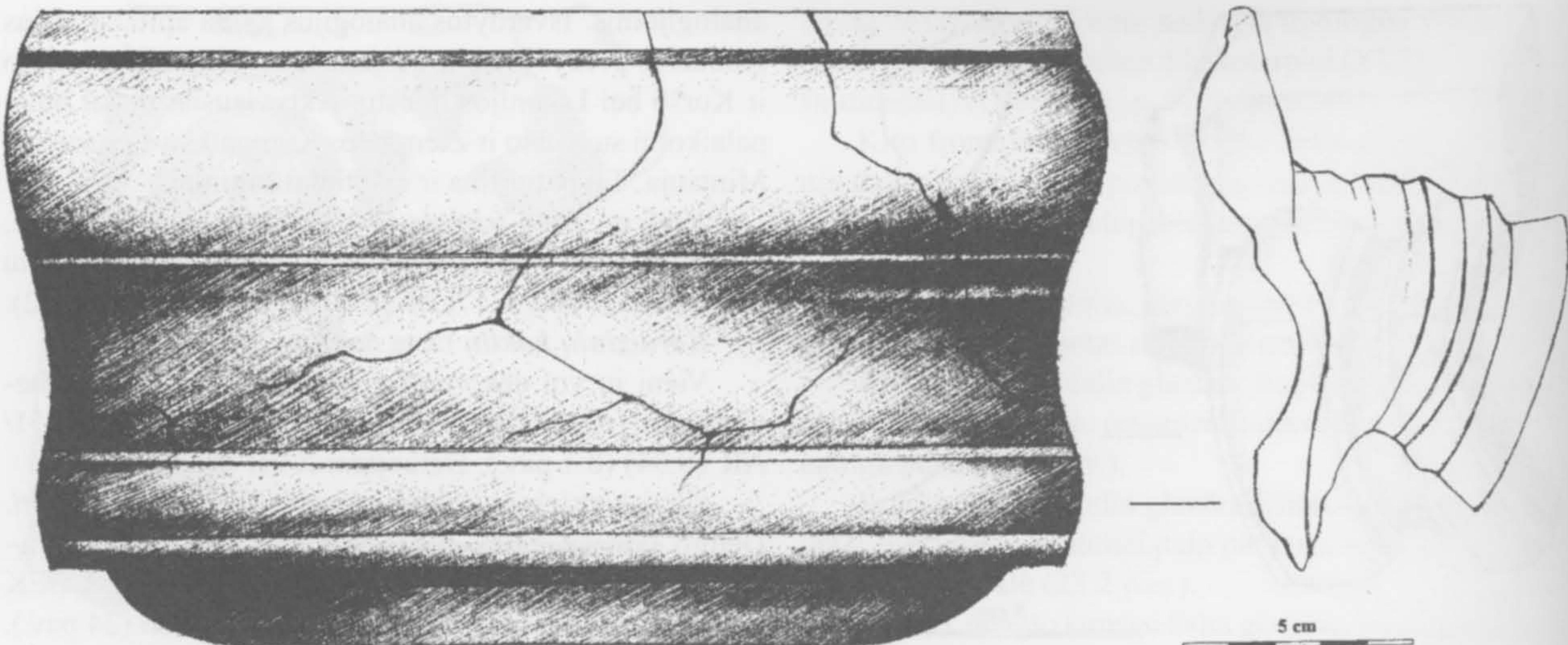
Karnizinių koklių rasta nedaug.

Vieni jų yra dekoruoti *geometriniu ornamentu*, ne-glazūruoti (Aleliūnas, 1997ša, p. 27; JIKM GEK Nr. 9351/ AR 18:34) (8:1 pav.). Datuojami XVII–XIX a.

Kitai karnizinių koklių grupei priklauso *profiliuoti*. Dengti tamsiai žalia, ruda–juoda arba žalsva–gelsva–vyšnine pereinančia (Šapaitė, 1994š, p. 10; JIKM GEK Nr. 9491/ AR 18:16) glazūra, kiti neglazūruoti (24 pav.). Panašaus tamsiai žalia spalva glazūruoto koklio apatinės dalies fragmentas yra rastas Kalnelio dvarvietėje (JIKM GEK Nr. 9421/ AR 16:39). Jie pagal glazūros spalvą ir sluoksnių stratigrafiją yra datuojami XVIII a.

23 pav. Koklių fragmentai (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9492/ AR 18:17; 9497/ AR 18:22; 9494/ AR 18:19; 9488/ AR 18:13). V. Barauskaitės pieš.

24 pav. Profiliuotas karnizinis koklis (Upytės g. 3, 1994 m.) (JIKM GEK Nr. 9324/ AR 18:2). V. Bardauskaitės pieš.

KITI RADINIAI

Likusių masinių radinių grupę sudaro gyvūnų kaulai bei statybinis laužas – geležinės kaltinės vynys, plytų, banguotų čerpių fragmentai, langų stiklo, dengto žalsva patina, duženos.

Kaulai iki 2001 m. nebuvo renkami. 4 lentelėje pateikti duomenys, sukaupti 2001 m. tyrinėjimų Šiaulių Senojoje g. 1, 2–4, Miesto a. 15–17.⁹

4 lentelė. XVI–XVII a. gyvūnų kaulų Joniškyje analizės lentelė (2001 m. tyrinėjimų Šiaulių Senojoje g. 1, 2–4 ir Miesto a. 15–17 duomenys)

Gyvūno kaulai, ragai, dantys	Skaičius	Procentai
tauras (?)	1	2,3/ 4,3
arklys	2	4,5/ 8,8
galvijas	11	25/ 47,9
avis/ ožka	4	9,1/ 17,4
kiaulė	1	2,3/ 4,3
višta	1	2,3/ 4,3
paukštis	3	6,8/ 13
neaiškūs	21	47,7
iš viso:	44/ 23 ¹⁰	100

5 lentelė. Gyvūnų kaulų, rastų Žagarėje, analizės lentelė (2001 m. tyrinėjimų Vilniaus g., Š Nr. 9, duomenys)¹¹

Gyvūno kaulai, ragai, dantys	Skaičius	Procentai
galvijas	8	62/ 72,7
ožys	2	15/ 18,2
avis/ ožka	1	8/ 9,1
neaiškūs	2	15
iš viso:	13/ 11 ¹²	100

KRAŠTO APGYVENDINIMAS XIV–XVII A.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kai kurie tyrinėtojai teigia, kad pietinė Žiemgala po kryžiaus žygių liko negyvenamas kraštas. Kiti – kad buvo gyventa ir vėliau Žagarėje, Kalnelyje (Joniškyje) ir Žeimelyje, nes šių vietovių viduramžių dvarų ir bažnyčių vietas sutampa su buvusių prieistorinių centrų–pilių vietomis, t. y. pastebimas tiešioginis minėtų centrinių vietų tēstinumas iš prieistorės į viduramžius (Jarockis, 2003, p. 13).

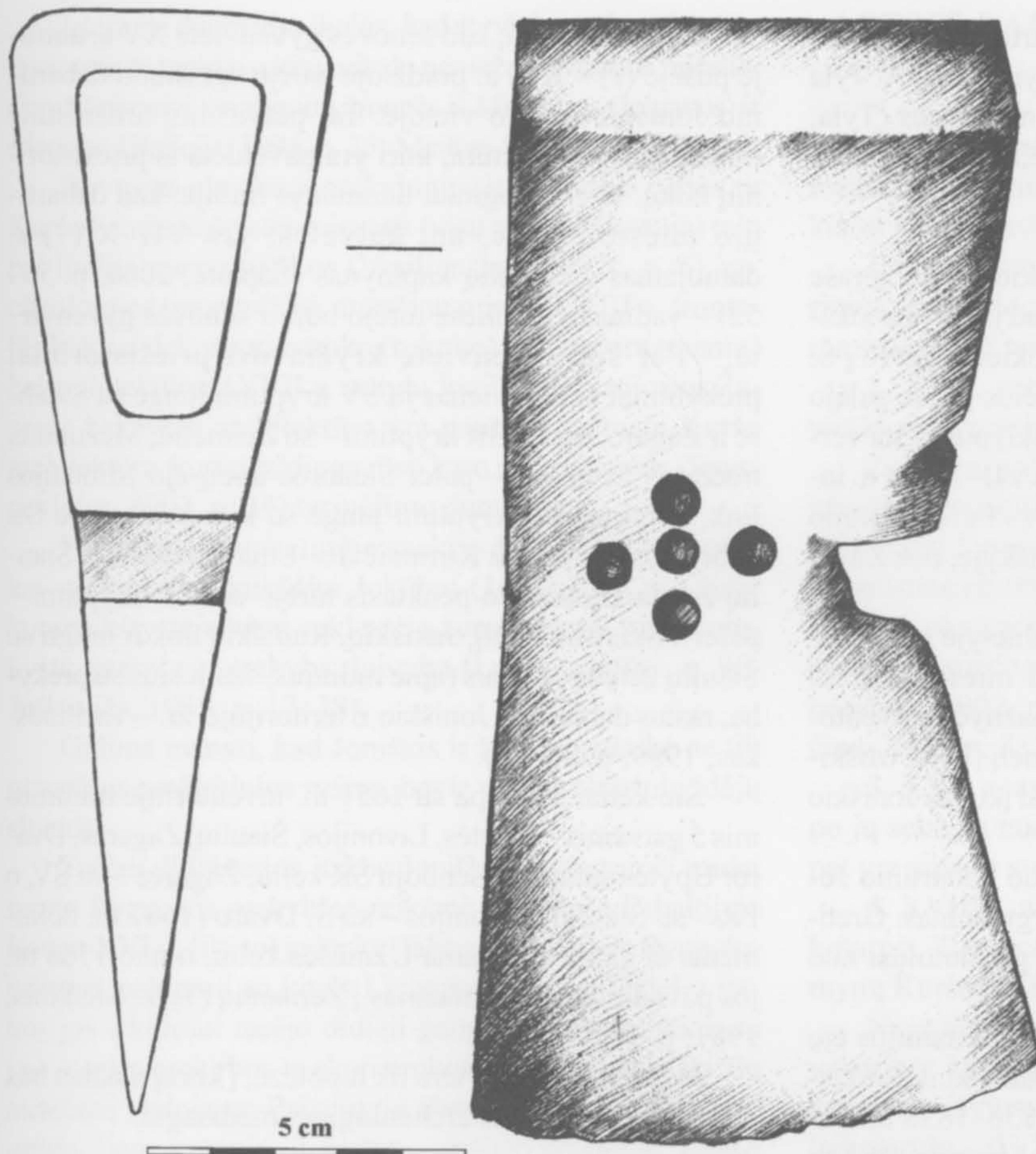
Kai kurie istoriniai (1426 m. sienų nustatymo sutartis tarp Livonijos ir LDK) ir archeologiniai duomenys liudija, kad buvusios Sidabrės ir Žagarės žemės nebuvo visiškai ištuštėjusios – dabartinėse Joniškio apylinkėse, nors

⁹ Tyrinėjimus atliko dr. L. Daugnora (LVA). Autorius dėkoja už atliktus tyrinėjimus ir galimybę paskelbti jų duomenis.

¹⁰ Iš 44 kaulų identifikuoti pavyko tik 23. Grafose pateikiami skaičiai po išstrižu brūkšneliu reiškia duomenis be neaiškių kaulų.

¹¹ Tyrinėjimus atliko dr. L. Daugnora (LVA). Autorius dėkoja už atliktus tyrinėjimus ir galimybę paskelbti jų duomenis.

¹² Iš 13 kaulų identifikuoti pavyko 11. Grafose pateikiami skaičiai po išstrižu brūkšneliu reiškia duomenis be neaiškių kaulų.

25 pav. Geležinis medkirčio kirvis. Girkančių miškas (Akmenės r.) (JIKM GEK Nr. 9643/D 1865). V. Bardauskaitės pieš.

ir retai, žmonės gyveno XIV–XV a. (Vasiliauskas, 2003, p. 8). Buvo gyvenama ir 30 km į ŠR esančiame Žeimelyje, kur pastaruoju metu tyrinėjant senamiestį buvo rasta XV a. keramikos (Aleliūnas, 2000, p. 408, pav. 39).

Matyt, kraštas pradėtas labiau apgyvendinti tik nuo XV a. vidurio dėl keleto priežasčių. 1435 m. Pabaiske Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio karalienė nugalėjo Livonijos ordiną. Tada šiaurinėje Lietuvos dalyje gyvenimas tapo ramesnis, o tai turėjo pasatinti labiau apgyvendinti kraštą.

Kita vertus, krašto kolonizaciją skatino ir ekonominiai veiksnių. XV–XVIII a. Šiaurės Lietuva, kaip ir didžioji LDK dalis, priklausė Rygos prekybiniam hinterlandui. Kaip pastebi latvių tyrinėtoja V. Pavulanė, tuo metu paklausė prekė buvo mediena ir jos produktai (derva, pelenai). Pradžioje XIII–XIV a. per Rygą importuota vietinė dabartinės Latvijos teritorijos žaliaava, o nuo XV a. vidurio masiškai šios prekės pradėtos vežti iš Lietuvos. Apie buvusios prekybos mastus liudija tas faktas, kad XVI–XVII a. išnuomoti

LDK valstybiniai miškai jau buvo iškirsti. Todėl XVI a. LDK pradėta rūpintis valstybinių miškų apsauga, o XVIII a. – ir privačių. Miškų kirtimas skatino naujų žemdirbystės plotų įrengimą, nes miško eksploatacija davė mažiau pelno nei dirbama žemė (Rygoje buvo labai paklausios žemės ūkio prekės, tokios kaip linai, kanapės, grūdai). Miškų kirtimas paskatino vidinę krašto kolonizaciją, o ypač – retai apgyventuose regionuose. Medkirčiai dažnai likdavo gyventi vietoje ir tapdavo žemdirbiais (Pāvulāne, 1975, p. 35, 36, 39, 43, 63, 75–77, 79). Anot geologo-geografo R. Kunsko, Mūšos ir Kruojos lyguma buvo smarkiai kolonizuojama XVI a. Tuo metu Mūšos baseino, o ypač upių takoskyrose buvo kertamas miškas (Kunskas, 2001, p. 37). Panasūs procesai turėjo vykti ir dabartinio Joniškio rajono teritorijoje. Šiame kontekste reikia paminėti įdomų ir retą atsitiktinį radinį – geležinį pentinį plačiaašmenį medkirčio kirkį, kurio viena pusė per vidurį yra ornamentuota 5 simetriškai išdėstytomis duobutėmis. Jos tikriausiai turėtų reikšti nuosavybės ženklą (25 pav.).

Kad kraštas pradėtas intensyviau apgyvendinti, liudija ir XV–XVII a. senkapių tyrinėjimų duomenys, nes, pasak archeologės V. Ostašenkovienės, XV–XVI a. ir ypač XVI–XVII a. senkapių gausa leidžia manysti, jog Šiaurės Vidurio Lietuva, t. y. buvusi pietinių žiemgalių teritorija, tuo metu buvo palyginti tankiai gyvenama (Ostašenkovienė, 2004, p. 57).

Taigi istoriniai ir ekonominiai faktoriai lėmė, kad Joniškio kraštas pradėtas intensyviau apgyvendinti XV a. viduryje, o ypač XVI–XVII a. Tada ir susidarė palankios sąlygos naujoms gyvenvietėms, o vėliau – miesteliams ir miestams kurtis.

KUR KŪRĖSI JONIŠKIO MIESTAS

Joniškio įsikūrimo data yra laikomi 1523 m. Kur buvo ši gyvenvietė, tyrinėtojų nuomonės skiriasi: vieni teigia, kad tai galėjo būti dabartinio Kalnelio vietoje (3 km į ŠV nuo Joniškio) ir miestas dabartinėje vietoje pradėjo kurtis tik po 1594 m. gaisro prie patogesnių prekybinių

kelių. Kiti teigia, kad Joniškis kūrėsi dabartinio miesto vietoje. Joniškio miesto urbanistinės raidos tyrinėtojai A. Tyla ir A. Miškinis labiau laikosi pirmosios nuomonės (Tyla, Miškinis, 1981, p. 69–72), tačiau jų pateikiami argumentai nėra pakankamai pagrįsti.

Paanalizuosime keletą jų.

Nr. 3 – lokalizujant 1594 m. Joniškio gaisro apraše paminėtą Bažnyčios gatvę, nurodoma, kad ji éjo nuo aikštės bažnyčios link, o toliau nuo jos – Vokiečių gatvė į Š. Tai nėra svarus argumentas, nes Bažnyčios gatve galéjo būti vadinama gatvė, éjusi pro klebono sklypus. Kita vertus, tai, kad ji nėra minima vėlesniuose XVII–XVIII a. inventoriuose, nereiškia, jog jos nebuvo XVI a. dabartinio miesto teritorijoje, nes tuo metu tiek Joniškyje, tiek Žagarėje ne kartą keitësi gatvių pavadinimai.

Nr. 4 – senųjų kapinių buvimas Kalnelyje nėra svarus argumentas, nes yra žinoma, kad miestiečiai iki 1805 m. mirusiuosius laidojė Joniškio bažnyčios šventoriuje, po to kapinės buvo perkeltos į Kalnelį (Tyla, Miškinis, 1981, p. 92), o 1923 m. – iš ten į naujai įkurtas Joniškio P dalyje (Petrulienė, 2003, p. 15).

Nr. 5 – dvaro sodybos atokumas nuo dabartinio Joniškio miesto – Kalnelyje nėra svarus argumentas. Gretimoje Žagarėje dvaro sodyba buvo taip pat nutolusi nuo miestelio kelis km į P.

Nr. 6 – kad palei senajį kelią, kuris iš Žemaitijos éjo pro Kalnelį į Š, yra nemažai senkapių (Jauneikiai, Linkaičiai, Daunoravos), kurių neaptikta iki 1836–1858 m. buvusiame kelyje iš Šiaulių per Joniškį į Livoniją. Tačiau galima teigti, kad buvo kitas, senasis, kelias, éjes iš Šiaulių į Joniškį. Tai patvirtina palei jį lokalizuoti III–XIII a. ir XVI–XVII a. archeologiniai paminklai (Linksménai–Kurmaičiai, Ivoškiai), taip pat ir XVI–XVII a. monetų lobių koncentracija (apie Kurmaičius–Medginus) (Vasiliauskas, 2001a, p. 7). Tuo tarpu lobių palei kelią per Linkaičius, Jauneikius nėra rasta.

Nr. 7 – archeologinių duomenų šiuo klausimu kol kas yra nepakankamai. Tai aiškintina keletu priežasčių. Tieki Joniškyje, tiek Kalnelyje nėra rasta tik XVI a. datuojamų archeologinių radinių, kurie leistų teigti, kad miestas kūrėsi būtent šioje vietoje. Tai atsitiko dėl kelių priežasčių: viena vertus, dažnai miestelių ankstyviausi kultūriniai sluoksniai yra neintensyvūs arba suardytai vėlesnių statybų metu; kita vertus, rasta keramika yra datuojama ilgesniu laikotarpiu – XVI–XVII a.

¹³ Jos vieta nėra tiksliai lokalizuota. Pagal prieistorinių laikų gyvenviečių įrengimo tradicijas ji turėjo būti kitame upelio krante nei kapinynas, nes vanduo to laiko baltų pasaulėžiūroje skyrė mirusiuų pasaulį nuo gyvujų. Atsižvelgiant į tai bei į miesto reljefines sąlygas, šią gyvenvietę galima lokalizuoti: 1) aukštumėlėje, esančioje dabartinėje Šiaulių Senojoje g., dešiniajame Purvės upelio krante (kapinynas yra kairiajame upelio krante); 2) Upytės g., dešiniajame Purvės krante; 3) aukštumėlėje, esančioje Žagarės g., bevardžio upelio kairiajame krante.

Galima manyti, kad senovės gyvenvietė XV a. antroje pusėje (?) – XVI a. pradžioje galėjo egzistuoti dabartinio Joniškio miesto vietoje. Tai patvirtintų urbanistinė miesto gatvių struktūra, kuri yra paveldėta iš prieistorinių laikų. Archeologiniai duomenys liudija, kad dabartinio miesto centre, ant kalvelės, yra VII–XI(?) a. datuojamas žiemgalių kapinynas (Šapaitė, 2004, p. 50–52) – vadinas, netoli turėjo būti ir senovės gyvenvietė.¹³ Per šią gyvenvietę kryžiavosi prieistoriniai prekybiniai keliai: vienas jų ŠV kryptimi jungė su Sidabre ir Žagare, antras ŠR kryptimi – su Žeimeliu, Mežuotne, trečias Š kryptimi – palei Sidabros upelį éjo Mintaujos link, ketvirtas PR kryptimi jungė su kitu svarbesniu Sidabrės žemės centru Kurmaičiais–Linksménais bei Šiaulių žemės centrais, o penktasis turėjo eiti PV kryptimi – palei Vilkiaušio upelį, Jakiškių, Rudiškių link ir jungti su Šiaulių žemės centrais (apie radinius, susijusius su prekyba, rastus dabartinio Joniškio r. teritorijoje, žr. – Vasiliauskas, 1999, p. 88–90).

Šie keliai sutampa su 1651 m. inventoriuje minimomis 5 gatvėmis – Upytės, Livonijos, Šiaulių, Žagarės, Dvaro: Upytės sutapo su senuoju ŠR keliu, Žagarės – su ŠV, o PR – su Šiaulių, Livonijos – su Š, Dvaro (1607 m. dokumente ši gatvė vadinama Užmūšės keliu, o nuo 1786 m. jos pavadinimas pakeičiamas į Žemaičių (Tyla, Miškinis, 1981, p. 90) – su PV.

Išdėstytose mintys téra tik hipotezė, į kurią tiksliau bus atsakyta pasipildžius archeologinei medžiagai.

RYŠIAI SU KITAIS MIESTAIS

XVIII a. istoriniai šaltiniai liudija, kad Joniškį siejo glaudūs prekybiniai, vedybiniai bei kiti ryšiai su artimesniais ar tolimesniais LDK bei Livonijos miestais.

Iš 1726 m. buvusios Joniškio burmistrovių ir lentvaitienės Kotrynos Peženienės testamente galima manyti, kad ši kaunietė buvo ištakėjusi už joniškiečio (Baliulis, 1994, p. 35). O apie buvusius tiesioginius prekybinius ryšius tarp Joniškio ir Vilniaus liudija 1710–1723 m. Vilniaus kolegijos dienoraštyje 1710 m. datuojamas įrašas, kuriamo sakoma, kad iš Joniškio į Vilnių buvo atvežtos žuvys (Lietuvos, 2001, p. 820). Apie gyventojus iš tolimesnių LDK miestų liudija 1736 m. dokumentas, kuriamo yra minimas odminys ir siuvėjas iš Minsko (Baliulis, 1994, p. 35).

Istoriniai duomenys liudija, kad atvykdavo į Joniškio turgū ar mieste turėdavo kitų reikalų nemažai Livonijos miestiečių; dažniausiai yra minimi žmonės iš Mintaujos (Jelgavos) ir Liepojos (Baliulis, 1994, p. 35; Meilus, 1994, p. 21–23).

Buvusius glaudžius prekybinius ir kultūrinis ryšius su Kuršo Kunigaikštystės miestais (visų pirma Mintauja) taip pat liudija numizmatikos (Vasiliauskas, 2002c, p. 6), archeologijos (pavyzdžiui, anksčiau minėti XVIII a. frontalūs kokliai dekoruoti baroko (rokoko) stiliaus ornamentu) bei architektūros (XVII a. statytų Joniškio ir Naujosios Žagarės bažnyčių architektūra yra panaši į tuometę Kuršo architektūrą, kuriai būdinga rūsti karo pilių išvaizda (Spurgevičius, 2003, p. 34) tyrinėjimų duomenys.

Prekyba su Kuršu turėjo suaktyvėti XVII a. viduryje, kai valdant kunigaikščiui Jokūbui (1642–1682 m.) šioje kunigaikštystėje labai suklestėjo žemdirbystė, gyvulininkystė, pramonė, prekyba, laivyba (Latvijas, 1987, p. 96; Juškēvičs, 1935, p. 17–38).

Galima manyti, kad Joniškis ir Kuršas palaikė ne tik glaudžius prekybinius ryšius, bet ir vyko kultūrių idėjų sklaida.

Tačiau didžiausios įtakos Joniškio ekonominei raidai turėjo Ryga. Jos prekybinė reikšmė rytiniame Pabaltijyje išaugo XVI a. (iki tol ją lenkė Talinas). Nuo tada Ryga dominavo, palyginti su kitais Livonijos uostais. Didelės įtakos jos iškilimui turėjo didieji geografiniai atradimai, su jais susijęs prekybos ir ekonomikos suklestėjimas. Po šių atradimų rytiniame Pabaltijyje išaugo kainos: 2 kartus – grūdų, linų, kanapių, 3 kartus – maisto produktų, miško produkcijos, statybinių medžiagų. Kainų revoliucija Rygoje pastebima 4–5 dešimtmeciais. XVI–XVIII a. iš Rygos buvo daug eksportuojama žemės ūkio produkcijos: grūdų (visų pirma rugių), linų, kanapių ir jų sėmenų, taukų, odų bei miško produkcijos. XVI–XVIII a. eksportuotos ir anksčiau populiarios prekės – vaškas ir kailinių žvėrelių kailiukai. Tam tikrais laikotarpiais didžioji dalis iš Rygos eksportuojamų prekių buvo tiekiamos iš LDK. Didelė dalis Rygos importo (XVIII a. net 50%) buvo patiekama LDK. Tai druska, švediška geležis bei jos dirbiniai (tarp jų dalgiai (daugiausia iš Pietų Vokietijos),¹⁴ o ypač daug yra minima peilių (daugiausia iš Anglijos)¹⁵, kolonijinės (cukrus, prieskonai, tabakas), audiniai bei kitos prekės. Tačiau daugiausia buvo atsiskaitoma pinigais, kurių tik nedidelė dalis likdavo Rygoje (Feodāla, 1978, p. 85, 146, 150–152, 208, 209, 211, 213, 258, 259, 263, 265, 268, 269). Iki šiol nėra atlikti istoriniai tyrimai, ar prekybiniai ryšiai tarp Joniškio ir Rygos vyko tiesiogiai, ar per tarpininkus.

MIESTO RAIDOS ETAPAI ARCHEOLOGIJOS DUOMENIMIS

Šiuo metu nėra sukaupta pakankamai archeologinės medžiagos, norint išskirti miesto raidos periodus. Pateikiame samprotavimai gali keistis pasipildžius medžiagai.

Joniškio miesto raidą XVI–XVIII a., sugretinus istorinius, archeologinius ir numizmatinius duomenis, galima suskirstyti taip:

1. XV a. antra pusė(?)–XVI a. – kaimo tipo gyvenvietės vystymasis į miesto tipo gyvenvietę.

2. XVI a. pabaiga–XVII a. pirmą pusę – virtimas savivaldžiu miestu bei klestėjimo laikotarpis. Šiuo metu susiformavo 5 pagrindinių miesto gatvių ir turgaus aikštės urbanistinė struktūra, kuri išliko ir dabar. Tuo metu mieste paplinta oksidacinė keramika, kokliai. Pakilimas, miesto struktūros susiformavimas yra fiksuojamas Telšiuose (Kuncevičius, 2002, p. 25) ir Naujojoje Žagarėje (Spurgevičius, 2003, p. 33).

3. XVII a. antra pusė–XVIII a. pirmą pusę – karų ir po jų sekusių nuosmukių laikotarpis. Šis laikotarpis taip pat yra susijęs su suirute Lenkijos–Lietuvos valstybėje.

4. XVIII a. antra pusė – stabilizavimosi ir kilimo laikotarpis. Tuo metu pastebima kultūrinė ir ekonominė kaimynų Kuršo ir Livonijos įtaka.

Nagrinėjamu laikotarpiu Joniškis neišaugo į didesnį vakarinės LDK dalies miestą. Nors jame daugiau ar mažiau buvo išvystyti amatai, tačiau mieste, kaip ir vėlesniu laikotarpiu – iki XX a. vidurio, miesto ūkiui svarbūs liko agrarinio pobūdžio verslai.

IŠVADOS

1. Archeologiniai tyrinėjimai Joniškyje prasidėjo 1990 m. Jie buvo žvalgomoji pobūdžio.

2. Joniškio miesto įkūrimo pradžia yra laikomi 1523 m.

3. XVII a. Joniškyje galutinai susiformavo 5 pagrindinių gatvių ir miesto urbanistinė struktūra, nuo tada gyvenvietę galima vadinti miestu. Gyvenvietės virtimą miestu įtvirtino 1616 m. Magdeburgo privilegijos suteikimas, kuri turėjo didelės įtakos tolesnei miesto raidai.

4. XVII–XVIII a. Joniškis buvo didžiausias Šiaulių ekonominijos miestas. Tačiau nepaisant to miestui, be amatų ir prekybos, didelę įtaką turėjo agrarinio pobūdžio verslai.

5. Nėra ikonografinių duomenų apie XVI–XVIII a. Joniškio miesto pastatus, tik istoriniai ir tie patys riboti –

¹⁴ Dalgiai, pjautuvai yra minimi 1735 m. Joniškio miesto prekymečių rinkliavų kainoraščiuose (Lietuvos, 1991, p. 206).

¹⁵ 1789 m. rašoma apie bandymą kontrabandos būdu iš Mintaujos į Joniškį atvežti peilių, klijų, cukraus (Meilus, 1993, p. 22).

tik iš XVIII a. Tyrinėjimų metu buvo rastos kelių pastatų liekanos – iš akmenų krautų pamatu, akmenų grindinių.

6. Tyrinėjimų metu surinkta archeologinė medžiaga yra skirstoma į kelis horizontus – VII–XI a. ir XVI–XVIII a. laikotarpio.

7. XVII–XVIII a. medžiaga yra panaši į kitų Lietuvos miestų archeologinę medžiagą.

8. Nuo XVIII a. archeologinėje medžiagoje pastebima, kad buvo palaikomi glaudūs kultūriniai ir prekybiniai ryšiai tarp Joniškio ir Kuršo centrų (Mintaujos, Liepojos), Livonijos centro (Rygos).

9. Tebevyksta diskusija, ar kraštas buvo apgyvendintas XIV–XV a., ar ne. Paskutinieji tyrinėjimai rodo, kad yra tēstinumas tarp XIII a. pabaigoje pasibaigusių kryžiaus žygį Žiemgaloje ir XVI a. pradžioje minimų naujų gyvenviečių.

10. Krašto apgyvendinimui XV–XVI a. didelės įtakos turėjo politiniai (po Pabaisko mūšio 1435 m. tapo ramiai gyventi Livonijos ir LDK pasienyje) bei ekonominiai veiksnių (Joniškis buvo arti Rygos).

11. Tebesitęsia diskusija, kur kūrėsi Joniškio miestas: ar dabartinėje vietoje, ar pradžioje dabartinio Kalnelio kaimo vietoje ir tik po 1594 m. gaisro persikelė į dabartinę vietą. Paskutinieji tyrinėjimai rodo, kad miestas kūrėsi dabartinėje vietoje.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Aleliūnas G., 1996š – Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Joniškio mieste 1996 metais ataskaita // LIIR F. 1, b. 2704.

Aleliūnas G., 1997ša – Archeologijos tyrimai Joniškyje, projektuojamos trasos vietoje, tarp Žagarės ir M. Slančiausko gatvių 1997 metais // LIIR F. 1, b. 3034.

Aleliūnas G., 1997šb – Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Joniškyje 1997 metais. Ataskaita // LIIR F. 1, b. 2974.

Aleliūnas G., 1998š – Žvalgomųjų archeologijos tyrimų Joniškio senamiestyje 1998 metais ataskaita // LIIR F. 1, b. 3178.

Aleliūnas G., 1998 – Žvalgomieji tyrinėjimai Joniškyje 1996–1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 365–366.

Aleliūnas G., 1999š – Archeologijos žvalgomųjų tyrimų Joniškyje, Žemaičių gatvėje, 1999 metais ataskaita // LIIR F. 1, b. 3434.

Aleliūnas G., 2000 – Žvalgomieji tyrinėjimai Žeimelyje 1998 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 407–410.

Bākule I., 2001 – Rātsnami Latvijas pilsētās. Rīga, 2001.

Balčiūnas D., 1999 – Keramikos degimo krosnys Kaune XV–XVI a. // LA. Vilnius, 1999. T. 18, p. 205–220.

Baliulis A., 1994 – Joniškio miestiečiai XVIII a. // LIM 1993 metai. Vilnius, 1994, p. 31–47.

Baranauskas T., 2000 – Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1999 metais // LIM 1999 metai. Vilnius, 2000, p. 395–418.

Bertašius M., Žalnieriūs A., 1988 – Kauno senamiesčio 15-ojo kvartalo žvalgomieji archeologiniai tyrimai // AP. Vilnius, 1988. T. 11, p. 11–19.

Cibulskas V., 2000 – Joniškio bažnyčia // Žiemgala. 2000, Nr. 2, p. 11–13.

Genienė Z., Genys J., 1999 – Varnių kunigų seminarija. Vilnius, 1999.

Genys J., 1996 – Varnių raida iki XVII a. pabaigos // Žemaičių praeitis. Vilnius, 1996. T. 4, Varniai, p. 15–28.

Feodāla, 1978 – Feodāla Rīga. Rīga, 1978.

Ivanauskas E., 1995 – Lietuvos pinigų lobiai. Paslēpti 1390–1865 m. Vilnius, 1995.

Jankevičienė A., 2002 – Medinė sakralinė architektūra // Medinė architektūra Lietuvoje. Vilnius, 2002, p. 50–70.

Jansons G., 1982 – Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. Rīga, 1982.

Jarockis R., 2003 – Lietuviškosios Žiemgalos dalių apgyvendinimo raida XIII–XVI amžiuje // LA. Vilnius, 2003. T. 24, p. 9–16.

Juknevičius A., 1995 – Kėdainiai ir jų senamiestis // BA. 1995. Nr. 1(4), p. 10–13.

Juknevičius A., 2002 – Seniausioji Kėdainių turgavietė. Istorinė raidos apžvalga // BA. 2002. Nr. 1(13), p. 9–13.

Juškēvičs J., 1935 – Kurzemes hercogi un viņu laikmets. Rīga, 1935.

Katalynas K., Vaitkevičius G., 1995 – Vilniaus miesto raida XIV–XVII amžiais // BA. 1995. Nr. 4(7), p. 25–32.

Kraštas, 1983 – Kraštas ir žmonės. Vilnius, 1983.

Kryževičius V., 1981 – Lietuvos privilegiuotieji miestai. Vilnius, 1981.

Kryževičius V., 1991 – Joniškis senovėje // Sidabré. 1991 07 06, Nr. 52, 1991 07 10, Nr. 53, 1991 07 17, Nr. 55.

Kuncevičius A., 2002 – Lietuvos viduramžių archeologijos tyrimai (2). Lietuvos viduramžių miestų raida archeologijos duomenimis // Istorija. 2002. Nr. LIV. p. 17–27.

Kunskas R., 2001 – Lygumų kraštovės kilmė ir raida // Lygumai. Stačiūnai. Vilnius, 2001, p. 19–40.

Kvizikevičius L., 2003 – Lietuvos miestų ir miestelių archeologiniai tyrinėjimai // LA. Vilnius, 2003. T. 24, p. 133–160.

Lainauskienė A., 2002 – Senieji kaimai // Medinė architektūra Lietuvoje. Vilnius, 2002, p. 23–35.

Lancmanis I., 1983 – Liepāja no baroka līdz klasicismam. Rīga, 1983.

Latvijas, 1987 – Latvijas PSR vēsture. Rīga, 1987. T. 1.

Lietuvos, 1991 – Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Joniškis. Jurbarkas. Vilnius, 1991.

Lietuvos, 2001 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

kasdieninis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija. Vilnius, 2001.

Meilus E., 1994 – Prekyba Joniškio mieste 1616–1795 metais // LIM 1993 metai. Vilnius, 1994, p. 13–30.

Meilus E., 1997 – Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje–XVIII a. Vilnius, 1997.

Melnikovas A., Staniukovičius A., Žulkus V., Smekalova T., 1988 – Archeologiniai ir geofiziniai Šventosios tyrimai // AP. Vilnius, 1988. T. 11, p. 33–39.

Merkevičius A., 1990š – Kalnelio (Sidabrės) km. piliakalnio, Joniškio raj. aplinkos tyrinėjimų ataskaita // LIIR F. 1, b. 1707.

Ose I., 1996 – Podiūnų krāsnis Kurzemes un Zemgales pilis 15. gs. beigas – 18. gs. sākums. Rīga, 1996.

Ostašenkovienė V., 2004 – Dapkūnų senkapio vieta Šiaurės Lietuvos XV–XVII a. laidojimo paminklų medžiagoje // Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas. Vilnius, 2004, p. 54–58.

Pāvulāne V., 1975 – Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem XVII–XVIII gs. Rīga, 1975.

Petrulienė D., 2003 – Joniškio krašto sakralinės kalvystės paminklai. Šiauliai, 2003.

Poškienė J., 1999 – Senujų Trakų pilies, senovės gyvenvietės ir benediktinų vienuolyno buitinė keramika (XIV a.–XVII a. pirmoji pusė) // LIM 1998 metai. Vilnius, 1999, p. 5–23.

Puodžiukienė D., 2002 – Medinė dvarų sodybų architektūra // Medinė architektūra Lietuvoje. Vilnius, 2002, p. 36–49.

Rimša E., 1990 – Joniškio miesto antspaudai ir herbas // LIM 1989 metai. Vilnius, 1990, p. 16–33.

Rimša E., 1999 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai. Vilnius, 1999.

Spurgevičius P., 2003 – Naujosios Žagarės bažnyčia // Žiemgala. 2003. Nr. 1, p. 33–35.

Stankevičius G., 1992š – Archeologinių tyrimų Joniškyje, tarp Vilniaus ir Žemaičių gatvės, ataskaita // LIIR F. 1, b. 1927.

Šapaitė A., 1993š – Žvalgomieji tyrinėjimai Joniškyje, Šiaulių Senojoje g. 1a sklype. 1993 m. ataskaita // LIIR F. 1, b. 2093.

Šapaitė A., 1994š – Žvalgomujų archeologinių tyrinėjimų Joniškio mieste 1994 m. ataskaita // LIIR F. 1, b. 2398;

Šapaitė A., 1995ša – Archeologinių tyrinėjimų Joniškio senamiestyje 1995 m. ataskaita // LIIR F. 1, b. 2576.

Šapaitė A., 1995šb – Archeologinių tyrinėjimų Joniškio senamiestyje 1995 m. ataskaita // LIIR F. 1, b. 2398.

Šapaitė A., 1995–2002š – 1995 m. archeologinių žvalgomujų tyrinėjimų Joniškyje ataskaitos // JIKM, ŠAM, neinv.

Šapaitė A., 1996a – Archeologiniai tyrinėjimai Joniškio senamiestyje 1994–1995 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 267–268.

Šapaitė A., 1996b – Viduriniojo geležies amžiaus kapas Joniškyje // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 122–124.

Šapaitė A., 2004 – Archeologiniai tyrinėjimai Joniškio mieste // Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas. Vilnius, 2004, p. 48–53.

Tyla A., Miškinis A., 1981 – Joniškis // Lietuvos TSR urbanistikos paminklai. Vilnius, 1981. T. 4, p. 68–113.

Vaitkevičius V., 1999 – Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1998 metais // LIM 1998 metai. Vilnius, 1999, p. 453–470.

Vasiliauskas E., 1999 – Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a. // LA. Vilnius, 1999. T. 18, p. 77–99.

Vasiliauskas E., 2001ša – Joniškio m. (UV 15) Livonijos g. 3 2001 m. archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai. Joniškis // LIIR F. 1, b. 3763.

Vasiliauskas E., 2001šb – Joniškio m. (UV 15) Miesto a. 15–17 2001 m. archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai. Joniškis // LIIR F. 1, b. 3864.

Vasiliauskas E., 2001šc – Joniškio m. (UV 15) Šiaulių Senosios g. 1 2001 m. archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai. Joniškis // LIIR F. 1, b. 3865.

Vasiliauskas E., 2001šd – Joniškio m. (UV 15) Šiaulių Senosios g. 2–4 2001 m. archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai. Joniškis // LIIR F. 1, b. 3866.

Vasiliauskas E., 2001a – Nauji duomenys apie XVI–XVIII a. monetos Joniškio rajone // Voruta. 2001 11 24, Nr. 22(496), p. 7.

Vasiliauskas E., 2001b – XII–XIII a. žiemgalių laidojimai // LA. Vilnius. T. 21, p. 335–354.

Vasiliauskas E., 2002a – Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai Joniškio mieste // ATL 2001 metais. Vilnius, 2002, p. 224–226.

Vasiliauskas E., 2002b – Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai Žagarėje // ATL 2001 metais. Vilnius, 2002, p. 227–229.

Vasiliauskas E., 2002c – Retas eksponatas // Muziejininkystės biuletenis. 2002. Nr. 2, p. 36.

Vasiliauskas E., 2003 – Žiemgala XII–XIII a. // Žiemgala. 2003. Nr. 2, p. 8.

Vasiliauskas E., 2004 – Žagarė XV–XVIII a. (archeologijos, istorijos ir numizmatikos duomenimis) // Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas. Vilnius, 2004, p. 59–72.

Vilniaus, 1989 – Vilniaus žemutinės pilies rūmai. Vilnius, 1989. T. 1.

Zabiela G., 1998 – Senieji Anykščiai // BA. 1998. Nr. 1–2(11–12), p. 54–57.

Žalnieriū A., 1989 – Kauno senamiesčio 3-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raida XV–XVII amžiuose // AP. Vilnius, 1989. T. 12, p. 16–28.

Žulkus V., 2002 – Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija. Vilnius, 2002.

SANTRUMPOS

AP – Architektūros paminklai
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
 BA – Baltų archeologija
 JIKM – Joniškio istorijos ir kultūros muziejus
 LA – Lietuvos archeologija
 LIIR F. – Lietuvos istorijos instituto Rankraštyno fondas
 LIM – Lietuvos istorijos metraštis
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

LNM RC – LNM Restauracijos centras
 LVA – Lietuvos veterinarijos akademija
 P – pietūs
 PRPI – paminklų restauravimo ir projektavimo institutas
 PTC LP – Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“
 R – rytai
 Š – šiaurė
 ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
 V – vakarai
 VU AK – Vilniaus universiteto archeologijos katedra

JONIŠKIS IN THE 16TH–18TH CENTURIES

Ernestas Vasiliauskas

Summary

The old part of the Joniškis town with church is located in the highest place of the divide of the streams. In this place in the 7th–11th (?) centuries there was a Semigallian cemetery (Fig. 12).

The archaeological explorations in Joniškis started in 1990 (Fig. 5).

Joniškis was mentioned for the first time in the written sources in 1523. The church was built in 1526. In 1616 Joniškis was granted the privilege of Magdeburg (self-rule). The privileges to Joniškis were additionally confirmed in 1635, 1650, 1679, 1718, 1736. In 1776 the rights of town were annulled as for many other towns. The rights of town were returned for a short period in 1791 and in 1794, and only in 1840 for a longer term.

During the whole period from the middle of the 17th century to the 18th century the population of town counted about 1000 inhabitants.

The fact that at the end of the 17th century the lutheran prayer house was mentioned in Joniškis let us suppose that the community of this belief shared the town. Most likely they were newcomers from neighboring Curonian Duchy and Livonia. Therefore, since the 17th century we can speak about the *Polyethnic town*. The indirect data show that in Joniškis until the Nordic War there lived an ethnic group of the Russians. Another ethnic group – the Jews – appeared since the middle of the 18th century.

Among the more important social and cult buildings in Joniškis of the 17th–18th centuries, one can mention the renaissance hall-type one-tower stone church built in 1626 (reconstructed in 1895–1901). There was also the evangelical-lutheran church built before the end of the 17th

century (it is not clear whether it was wooden or stone, as the new stone church was built in 1853) and the wooden city hall.

During the archaeological explorations, the remnants of the buildings of the 17th–18th centuries were found, namely the foundation heaped of boulders and the stone pavements (Fig. 9–11).

The finds in the Joniškis town are divided into 2 horizons – of the Iron Age (Fig. 12) and of the period after the 16th century.

The individual finds dated to the 16th–18th centuries are but few. They are stone plates, fragments of sharpener (Fig. 6:3). In the basement dated to the middle of the 18th century, there were found a copper button with broken eye-hole (Fig. 13:2), a flint trapezium-shaped striker for gun, a copper S-letter profiled handle of the 18th century (Fig. 13:1), a small distaff (Fig. 7:3). During the investigations, the coins of Russia, Grand Duchy of Lithuania, Poland and Sweden of the 17th–18th centuries were found. Incidentally in town there were found hoards of coins from the 16th–17th centuries.

The shoemakers' guild was established in Joniškis in 1617. This privilege was confirmed in 1618. No iconographic data are available on footwear of the Joniškis inhabitants of the 16th–18th centuries. The archaeological data are insufficient.

The greatest group of finds is made of ceramics: traditional for this country (or reductive) (Fig. 7:2; 14; 8:2–4; 4; 15:5–10; 16), that of towns (oxidative glazed and not glazed (Fig. 15:1–4; 17) which is otherwise called the ceramics of new times. So far no stone mass cera-

mics was found. In the 17th–18th centuries very popular were plates and tureens baked in oxidative atmosphere (Fig. 17; 18; 19).

Tiles were found in Joniškis since the end of the 16th century – the 17th century. Since the second half of the 17th century they increased in number. The tiles are divided into several groups: pot tiles, frontal tiles (Fig. 6:1 – 2; 20; 21; 22; 23), cornice-type tiles with geometric ornament (Fig. 8:1) and profiled tiles (Fig. 24). So far in the course of investigations no fragments of bowl-type tiles are found.

To the latest group of frontal tiles of the period under discussion, the tiles of the middle of the 18th century decorated by relief baroque (rococo) ornament are attributed (Fig. 7:1; 20:2; 23:4). Not infrequently they are coated by dark brown black glaze or not glazed at all. Similar tiles are found in Latvian castles of Riga, Mitau (presently Jelgava) where they are dated to the first half of the 18th century. These analogies and iconographic data from Curonian Duchy speak about the former close commercial-cultural ties once existing between Joniškis and towns of Curonian Duchy and Livonia.

The remaining group of mass finds consists of animal bones and structural debris.

The historic and economical factors predetermined that the environs of Joniškis were more thickly populated since the middle of the 15th century, in particular in the 16th–17th centuries. At that time, woods of Grand Duchy of Lithuania were quickly disforested (for delivery of timber as a raw material to Riga) and new plots for agriculture were dressed. The disforesting preconditioned the inner colonization of the country (Fig. 25).

The discussion still goes on as to the primary place of the town of Joniškis: in the present place or in the present Kalnelis village, from which only after the fire of 1594 it was transferred to the present place. The last investigations show that the town was establishing in the present location. The urban structure of streets of town inherited from the prehistoric times confirms this fact.

After comparison of historic, archaeological and numismatic data, the development of the Joniškis town in the 16th–18th may be divided in the following periods:

1. The second half of the 15th century (?) – the 16th century: transition from the village-type settlement to a town-type settlement.
2. The end of the 16th century – the first half of the 17th century: transformation into a self-rule town and period of prosperity. At that time the urban structure of 5 main town streets and the market-place was forming. The oxidative ceramics and tiles became popular.
3. The second half of the 17th century – the first half

of the 18th century: period of wars and decay following the wars. This period is also related to the chaos in the state of Poland–Lithuania.

4. The second half of the 18th century: the period of stabilization and raising. During this period one may observe the cultural-economical influence from neighboring Curonian Duchy and Livonia.

During the period under discussion Joniškis did not become a bigger town of the western Grand Duchy of Lithuania. Though the crafts were more or less developed in it, nevertheless, in the period until the middle of the 20th century, the businesses of agrarian character remained prevailing in the economy of town.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The Livonian street in about 1929.

Fig. 2. The Livonian street in about 1962.

Fig. 3. The cross of the Vilniaus, Žemaičių Streets and the Miesto Square in about 1931.

Fig. 4. The view on the Miesto Square from the Žemaičių Street in 1946.

Fig. 5. The cultural layers in the Joniškis town (according to the data of investigations of 1999–2003).

Fig. 6. The finds in the Upytės Street No 7 (in 1994): 1–2 – fragments of glazed tiles, 2 – fragment of sharpener.

Fig. 7. The finds collected between the Šiaulių Senoji Street and the Vilniaus Street No 1 (in 1995): 1 – fragment of frontal glazed tile, 2 – rim of thrown pot, 3 – fragment of stone distaff.

Fig. 8. The finds from the Miesto Square No 15–17 (in 2001): 1 – fragment of cornice tile, 2–4 – fragments of thrown ceramics.

Fig. 9. The remnants of basement from the middle of the 18th century at the Upytės Street No 3 (area No 2, in 1994).

Fig. 10. The remnants of basement from the middle of the 18th century where the walls are made from stones (the Upytės Street No 3, area No 2, in 1994).

Fig. 11. The remnants of basement from the middle 18th century – the staircase, 0.4–1.1 m deep (the Upytės Street No 3, area No 2, in 1994).

Fig. 12. The bronze finds from the Iron Age (the Miesto Square No 15, in 1996, 2001): 1 – spiral ring, 2 – fragments of pin and of small chain.

Fig. 13. The bronze profiled handle and button (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 14. The fragments of thrown reductive ceramics (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 15. The ceramics of the end of the 16th century – the 17th century (the Šiaulių Senoji Street No 1, 2 – 4, in 2001): thin-walled ceramics: 1 – not glazed, 2, 3 – glazed, 4 – glazed plates-bowls, 6–10 – reductive ceramics.

Fig. 16. The fragments of pot from the 18th century (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 17. The fragments of glazed oxidative ceramics from the 17th–18th centuries (the Upytės Street No 7, in 1994).

Fig. 18. The fragments of glazed plates (the Upytės Street No 7, in 1994).

Fig. 19. A part of glazed plate from the 18th century (the Upytės Street No 7, in 1994).

Fig. 20. The fragments of tiles (the Upytės Street No 3, 1994).

Fig. 21. The fragments of armorial tile (found between the Miesto Square and the Žagarės Street, in 1995).

Fig. 22. The fragments of glazed tiles (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 23. The fragments of tiles (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 24. The cornice-type profiled tile (the Upytės Street No 3, in 1994).

Fig. 25. The iron woodcutter's axe. The forest of Girkančiai (the Akmenė district).

Ernestas Vasiliauskas

Klaipėdos universitetas. Istorijos katedra,

Tilžės g. 13, Klaipėda.

el. paštas: ernestas@inbox.lv

Gauta 2004 10 11